

K-107
1862 N5
16181

OCTOBA

4862

5

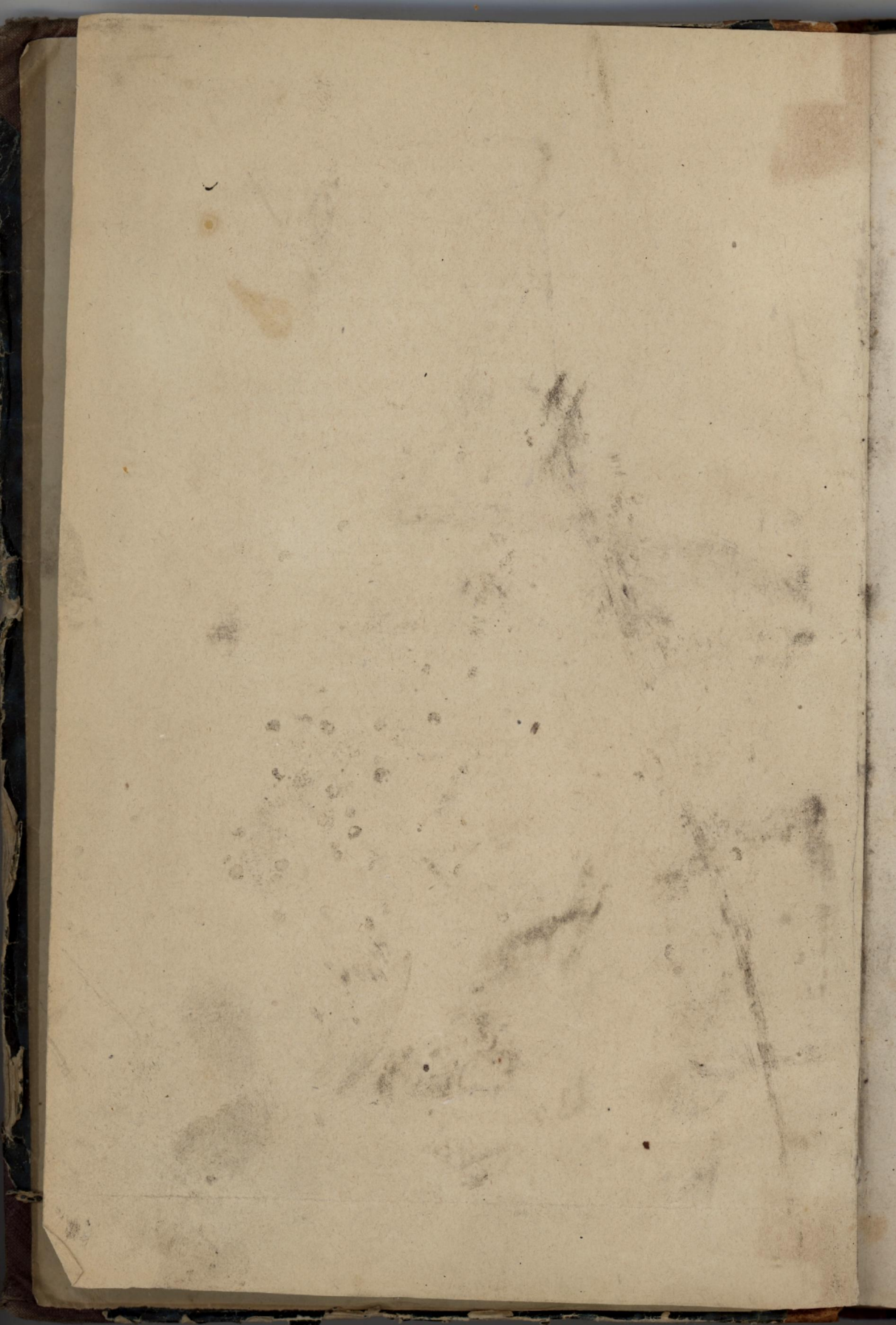
1879
4

16181

107

107

107

157/17

ОСНОВА

ЮЖНО-РУССКІЙ ЛІТЕРАТУРНО-УЧЕНЫЙ

ВѢСТНИКЪ

»Добра хочу братьи и Русьскѣй Землѣ.«
Владиміръ Мономахъ.

1862

ТРАВЕНЬ

(МАЙ)

59
a

С.-ПЕТЕРБУРГЪ.

ВЪ ТИПОГРАФІИ П. А. КУЛИША.

ОСНОВА

ЮЖНО-РУССКИЙ ИНТЕРНАЦИОНАЛЬНЫЙ

ВЕСТНИКЪ

Одобрено ценсурою. С. Петербургъ. 22 іюня 1862 года.

1862

ІЮНЬ

(№ 6)

С. ПЕТЕРБУРГЪ

ВЪ УНІВЕРСИТЕТѢ С. ПЕТЕРБУРГА

МЫСЛИ ЮЖНОРУССА.

I.

О ПРЕПОДАВАНІИ НА ЮЖНОРУССКОМЪ ЯЗЫКѢ.

Всякому другу южнорусской народности безспорно мило и драгоценно все, что заявляетъ о стремленіи къ возрожденію нашего языка и литературы. Не можемъ мы не дорожить всѣмъ, что явилось замѣчательнаго въ области нашего слова; произведенія Квитки, Шевченка, Кулиша, Марка Вовчка, составляютъ уже нашу народную славу; появленіемъ «Основы», вызвано нѣсколько новыхъ даровитыхъ личностей. Все это утѣшительно для Южнорусса, но вмѣстѣ съ тѣмъ чувствуется, что все это не главное въ нашей литературной задачѣ: недостаетъ чего-то самаго существеннаго, того, что бы дало твердость и плодотворность нашимъ стремленіямъ. Мы видали въ нашей южнорусской литературѣ много хорошаго, взятаго изъ народа; но видали слишкомъ мало того, что мы взамѣнъ дали народу. Соловья баснями не кормятъ — говоритъ пословица; такъ и народъ нельзя насыщать повѣстями и стихами. Ему нужна крѣпкая, питательная пища знанія и образованія.

Не знаю, какъ скажутъ другіе, но мнѣ кажется, что пока на южнорусскомъ языкѣ не будутъ сообщаться знанія, пока этотъ языкъ не сдѣлается проводникомъ общечеловѣческой образованности, до-тѣхъ-поръ всѣ наши писанія на этомъ языкѣ — блестящій пустоцвѣтъ, и потомки назовутъ ихъ результатомъ прихоти, охоты для забавы переряживаться изъ сертука въ свитеку и припишутъ ихъ болѣе модѣ на народность, чѣмъ любви къ на-

родности. Горькая истина лучше сладкой лжи. Кто любитъ свой народъ — пусть любитъ его не по-донкихотски, не воображеніемъ, а сердцемъ и дѣломъ, — пусть любитъ не отвлеченное понятіе о народѣ, а народъ въ дѣйствительности, въ осязаемости; пусть любитъ живыя существа, принадлежащія къ народу, и ищетъ то, что имъ полезно и нужно. Въ сферѣ своенароднаго слова мы не можемъ быть полезны народу ничѣмъ другимъ, какъ употребивъ это слово орудіемъ общечеловѣческаго образованія. Народъ долженъ учиться, народъ хочетъ учиться; если мы не дадимъ ему средствъ и способовъ учиться на своемъ языкѣ — онъ станетъ учиться на чужомъ — и наша народность погибнетъ съ образованіемъ народа. И вправдѣ ли мы будемъ тогда жалѣть о ней? Что отрадиѣе: видѣть ли народъ въ невѣжествѣ сохраняющимъ свою народность, или образованнымъ, но потерявшимъ эту народность? Конечно, при такомъ выборѣ, придется пожертвовать народностію. Но для чего же приносить бесполезную жертву, когда можно совмѣстить то и другое, когда это будетъ и нравственно-справедливо?

Намъ нужно преподаваніе науки на нашемъ родномъ языкѣ, преподаваніе не тѣмъ, которые уже привыкли не только говорить, но и мыслить на общерусскомъ языкѣ, но тому народу, для котораго родной языкъ до-сихъ-поръ — удобнѣйшая и легчайшая форма передачи и выраженія мыслей. Въмѣсто повѣстей, комедій, стиховъ, — нужны научныя книги. Разумѣется, въ выборѣ слѣдуетъ быть благоразумнымъ. Смѣшно было бы, еслибъ кто-нибудь перевелъ на южнорусскій языкъ »Космосъ« Гумбольта, или Римскую исторію, Момзена: для такого рода сочиненій еще не пришло время. Надобно ограничиться элементарнымъ изложеніемъ научныхъ знаній, необходимыхъ для перваго образованія. Такимъ образомъ, кромѣ букварей, въ настоящее время необходимы для народа: краткая священная и церковная исторія, катихизисъ, отрывки изъ поученій святыхъ отцевъ церкви, изъ житій любимыхъ народомъ святыхъ, и объясненіе богослуженія. Что бы ни говорили модные прогрессисты, которымъ кажется удобнымъ навязать народу матеріализмъ, — народъ съ омерзеніемъ отвернется отъ ихъ ученья, коль-скоро замѣтитъ, что прежде всего, подъ видомъ этого ученья, хотять посягать на святыню его сердца. Народъ южнорусскій способенъ съ любовью принимать образованіе,

если оно будетъ ему даваться въ православно-христіанскомъ духѣ. Православное христіанство было въ продолженіе многихъ вѣковъ основою его нравственной силы; за православіе страдали его предки; православіе слилось съ его существомъ; да и самое православіе южно-русскаго народа гораздо духовнѣе, жизнениѣе, внутренно-силнѣе чѣмъ нѣкоторые полагаютъ, и не состоитъ, какъ часто у великоруссовъ, въ соблюденіи однихъ внѣшнихъ обрядовъ. Во всякомъ случаѣ, еслибы мы сами, въ этомъ отношеніи, стояли подъ вліяніемъ иныхъ взглядовъ, то все-таки не смѣемъ насильственно подкладывать народу чуждыя ему нравственно-религіозныя или иррелигіозныя начала, противныя тѣмъ, съ которыми онъ родился, росъ, сжился. Когда его умственный кругозоръ расширится, тогда онъ самъ выработаетъ себѣ сообразную сферу идей, на основаніи новыхъ для него данныхъ въ природѣ. За сферою религіи должно слѣдовать знакомство съ природою: надобно написать для народа ариметику, космографію, географію и удобочтимыя сочиненія, которыя бы знакомили его съ важнѣйшими сторонами естествознанія вообще. Вмѣстѣ съ тѣмъ надобно составить грамматику роднаго языка, по которой бы народъ ознакомился съ построеніемъ человѣческаго слова. Наконецъ, надобно написать книжечку, въ которой сообщить народу главные основанія его положенія въ государствѣ и его юридическихъ правъ. Этимъ пока можно ограничиться. Исторіи, вопреки нѣкоторымъ, мы не считаемъ нужнымъ вводить въ этотъ планъ первоначальнаго воспитанія. Исторія есть такая наука, которая требуетъ уже большаго запаса предварительныхъ свѣдѣній и значительной степени развитія: безъ того—она бесполезна. Книги, сочиненныя для народа, должны быть написаны такъ, чтобъ онѣ читались, а не вызубривались,—понимались, а не вдавливались; свѣдѣнія пусть укладываются въ головѣ учащихся процессомъ часто-повторяемаго чтенія, размышленія, пересказыванія другимъ, и толковъ о прочтенномъ.

Вотъ, по нашему мнѣнію, чѣмъ бы слѣдовало заняться теперь южнорусскимъ писателямъ, а люди состоятельные, живущіе въ Малороссіи—пусть покажутъ свою любовь къ народу на дѣлѣ, принявъ на свой счетъ изданіе такихъ сочиненій и заведеніе училищъ, гдѣ бы дѣти поселянъ пріобрѣтали воспитаніе на родномъ языкѣ.

Противъ нашего проекта возстануть тѣ защитники государственнаго единства, которые думаютъ, что для спокойствія государства необходимо насильственно подвести къ одному знаменателю все народныя обычаи и приемы жизни. Но государство и народъ—не одно и тоже. Государство есть необходимая внѣшняя форма соединенія обществъ и можетъ быть составлено изъ многихъ народовъ, которые, въ государственномъ смыслѣ, все вмѣстѣ составляютъ одно тѣло, но во внутренней жизни каждый пребываетъ самобытнымъ цѣлымъ. Не смѣшивая себя съ народомъ, государство не должно предпочитать одного изъ нѣсколькихъ подвластныхъ себѣ народовъ и ставить его выше другихъ, но равнымъ-образомъ охранять порядокъ ихъ взаимныхъ отношеній и не мѣшать свободному развитію каждаго изъ нихъ. Для власти, выражающей государственное начало, обычаи и особенности народовъ должны быть въ равной степени законны, и нравственныя требованія жизни каждаго изъ нихъ не должны встрѣчать препятствій. Ложно думаютъ, будто при такомъ разнообразіи можетъ порваться связь, соединяющая народы. Если государство станетъ на точку сознанія права народностей, то каждая народность будетъ естественно видѣть въ связи съ другими залогъ своего благосостоянія. Зачѣмъ народу желать отторгаться отъ государства, когда это государство его удовлетворяетъ? Въдѣ безъ власти обществу существовать нельзя; вырвавшись изъ государства, нужно будетъ творить новое государство... Для чего же ломать прежнее, когда оно удовлетворительно? Коль-скоро государственное начало, соединяя подъ собою нѣсколько народовъ, будетъ соблюдать только взаимную связь между ними съ одинаковымъ уваженіемъ ко всемъ народностямъ вмѣстѣ, и къ каждой относиться не какъ ко второстепенной, подчиненной, низшей, выше которой есть—господствующая, а какъ къ самобытной, самоправной: тогда не можетъ быть недовольства къ государству, ни вражды къ другимъ, вмѣстѣ соединеннымъ, народностямъ, еслибы даже въ коренныхъ основаніяхъ народностей не было органической связи. Но такого расторженія никакъ нельзя ожидать между южнорусской и великорусской народностями, потому что онѣ соединены не только по принципу государственной необходимости, но связаны и духовнымъ родствомъ вѣры и происхожденія. Возможно ли ожидать расторженія тамъ, гдѣ раздѣленные насильственными обстоятель-

ствами въ продолженіи вѣковъ стремились къ взаимному соединенію? Возможно ли это расторгеніе тогда, когда во всемъ славянскомъ мірѣ чувствуется и сознается братская взаимность и стремленіе къ соединенію? Только при глубокомъ незнаніи смысла нашей прошедшей исторіи, при непониманіи духа и понятій народныхъ, можно дойти до нелѣпыхъ опасеній расторгенія связи двухъ русскихъ народностей при ихъ равноправности. — —

Русское государство, въ его первобытномъ зачатіи, возникло не по насильственнымъ побужденіямъ, и хотя въ послѣдствіи чуждое завоеваніе вызвало элементъ насильственной централизаціи, но древнія свободныя начала самоправности народовъ, входящихъ въ государственный кругъ, не оставались мертвыми. Послѣ соединенія Украины съ Москвою, московское, государство оказывало уваженіе къ принципу мѣстной своеобразности Малороссіи и признавало, что малороссіянне должны пребывать «по ихъ черкасскимъ обычаямъ». Отклоненій, правда, было много; нѣкоторыя были очень рѣзки; но принципъ признанія малороссійской народности оставался и признавался. Только уже въ позднія времена вліяніе европейскихъ идей—сочетанія государственнаго единства съ единствомъ народности, заронило и у насъ несправедливую мысль, что поддержка южнорусской народности и развитіе южнорусскаго языка могутъ быть вредны для государственной цѣльности. Откинуть принятое извнѣ (:и тамъ уже, откуда оно занято, сдѣлалось оно несостоятельнымъ и признается такимъ:), не будетъ опасно въ настоящее время. Народъ южнорусскій своимъ уваженіемъ къ законности и порядку, своимъ постояннымъ сознаніемъ необходимости органической связи съ великорусскимъ, заслужилъ, кажется, отъ власти столько довѣрія, чтобы не считали его языка и саморазвитія зловредными для цѣльности государства.

Есть другая опасность для нашего проекта: — это наша уже не южнорусская только, но всероссійская лѣнь и апатія къ истинно-полезному труду и дѣйствительно-высокому подвигу. Писать повѣсти и стихи часто безцвѣтные, пустые «зъ чорнобровими дівками, буйнимъ вітромъ, могилами, степами и зозулями» гораздо легче, нежели предаться предварительному изученію и трезвому труду для составленія научныхъ книгъ, необходимыхъ народу. Также точно и наши состоятельные народолюбцы охотнѣе одѣются, для забавы, въ quasi-національный костюмъ, вернуть въ

свою рѣчь два-три малороссійскихъ выраженія, поспорятъ о достоинствахъ Шевченка, чѣмъ удѣлять рубль-другой изъ своихъ доходовъ на дѣло общественнаго образованія. Дай-Богъ, чтобъ мы ошиблись; дай-Богъ, чтобъ насъ обличили въ несправедливости этихъ словъ—не словами, а дѣломъ. Тогда и всѣ предыдущія сочиненія нашихъ даровитыхъ писателей будутъ имѣть важное значеніе предварительной обработки народнаго слова и приготовленія его для народнаго образованія. Если же, сохрани-Богъ, останется такъ, какъ мы опасаемся, — тогда наше стремленіе къ возрожденію народности не болѣе какъ мода на народность, не имѣетъ корня въ жизненныхъ потребностяхъ, и нашей южнорусской народности суждено погибнуть...

Н. Костомаровъ.

КОБЗАРЬ.

LVIII.

* *

Росли у-купочці; зросли;
Сміялись, грátись перестали...
Ненáче справді розійшлись....
Зійшлись незабаромъ; побрались;
И тихо, вéсело пройшли
Душею-сérцемъ неповинні
Ажъ до самої домовини...
А міжъ людьми вони жили!

—

Подáй же й намъ, всещéдрий Бóже,
Отáкъ цвісти, отáкъ рости,
Тáкъ одружитися и йти, —
Не сварячísь въ тяжкій дорóзі
На тóй світѣ тíхий перейти.

25 іюня 1860.

Петербургъ.

LIX.

* *

На пáм'ять 5 а́вгуста 1860 г.

Моя ти лю́бо! мій ти дру́же!
Не йму́ть намъ віри безъ хрестá,

Не ймуть намъ віри безъ попа,
Рабі — невольники — недужі!

— —

— — Збрешуть люде —
Одурять! Не одурить Богъ:
Карать и міловать не буде;
Ми не рабі ёго: ми — люде...
Моя ти любо! усміхнісь,
И вольную святую дұшу
И рұку вольную, мій друже,
Подай мнї... то перейти
И Вінъ поможе намъ калюжу,
Поможе й лихо донести
И поховать лихё, дебёле,
Въ хатині тихій и веселій.

5 августа 1860.

Стрѣльна.

LX.

Н. Я. МАКАРОВУ.

На пам'ять 14 сентября.

Барвінокъ цвівъ и зеленівъ,
Слався, ростілався, —
Та недосвітъ передъ-світомъ
Въ садочокъ укрався.

Потоптавъ веселі квіти,
Побївъ, поморозивъ....
Шкода того барвіночка
Й недосвіта шкода!

14 сентября 1860.

Петербургъ.

LXI.

* *
*

Поста́влю хату́ и кімнату́,
Садокъ-раёчокъ насажу́;
Посі́жу я и похо́жу
Въ свої́ мале́нькій благода́ті,
Та въ оди́ні — самоти́ні
Въ садочку́ бу́ду спочива́ти.
Присні́тця діточкі мені́,
Весела́я присні́тця ма́ті,
Давне-коли́шній та ясний
Присні́тця сонъ мені́... — и ти́!...
Ні́, я не бу́ду спочива́ти,
Бо й ти присні́сся! И мали́й
Раёчокъ мій, спі́дті́ха — ті́ха
Підкра́десся, наро́бишъ ли́ха, —
Запа́лишъ рай мій самоти́й.

27 сентябрі 1860.

Петербургъ.

Т. Шевченко.

ЛИСТИ ШЕВЧЕНКА.

6) ДО ГР. СТ. ТАРНОВСЬКОГО.

I.

С. Петербургъ. 1842, марта 26.

Григорій Степановичъ!

Я думаю, вы меня хорошенько побранили за *Гайдамаки*. Было мнѣ съ ними-горя: насилу выпустилъ цензурный комитетъ. Насилу кое-какъ я ихъ увѣрилъ, что я не бунтовщикъ. Теперь спѣшу разослать, чтобы не спохватились. Посылаю вамъ три экземпляра: одинъ возьмите собі, другой отдайте Николаю Андреевичу *Maestro* Маркевичу, третій Виктору Забілі на заочное знакомство. По вашему реэстру, я поручилъ И. М. Корбі роздать экземпляры. Прощайте. Желаю вамъ встрѣтить весну весело. А у насъ еще зима.

Вашъ покорный слуга *Т. Шевченко.*

P. S. Трохи, трохи бувъ не забувъ! Я чувъ, шо въ васъ ё молоденькі дівчата. Не давайте імъ, будьте ласкаві, и не показуйте моі *Гайдамаки*, бо тамъ ё багато такого, шо ажъ самому соромъ. Нехай трошки підождуть: я імъ пришлою *Черницю Марьяну*; къ Великодню думаю надрюковать. Це вже буде *невозмутительнее*.

Ще разъ *P. S.* Поправляйте, будьте ласкаві, самі граматику, — бо такъ погано видержана коректура, шо цуръ ёму.

II.

С. Петербургъ, 25 января, 1843 г.

Спасибі вамъ, Григорій Степановичъ, що ви мене таки не забуваєте, — ще разъ спасибі. А я вже думавъ, що мене всі одцурались, — ажъ, бачу, ні: єсть ще на світі хочъ одинъ щирій чоловікъ. Чувъ я, що ви нездужали, але думавъ, що такъ тільки — звичайне по-панському. Ажъ якъ розказавъ мені Дараганъ, то я ажъ злякався. Слава Господові, що минulo! Цуръ ёму! щобъ и не згадувать! А ось-що шкода, що ви сю зиму не приїхали. У насъ була виставка въ Академіи, и дуже добра, а теперъ черезъ день дають «Руслана и Людмилу». Та що то за опера, такъ-ну! А надто, якъ Артемовський співа Руслана, то такъ, що ажъ потилицю почухаєшъ — далєбі правда! Добрий співака, нічого сказать. Отъ вамъ и все, що тутъ робитьця. Василій Івановичъ вернувся изъ Італії ще товщій, якъ бувъ, и розумніший, и добріший; дякує вамъ и кланяєтця. Карлъ Павловичъ байдки бє, собі на здоровья, а «Осада Пскова» жде літа. Михайловъ кончивъ вашу картину добре. Штерибєргъ пише мені, що вінъ нездужавъ, але теперъ вичунавъ и вамъ кланяєтця, бо вінъ дума, що ви въ Петербургѣ. А я... чортъ-зна-що: не то роблю що, не то гуляю, сновигаю по оцєму чортовому болотові, та згадую нашу Україну. Охъ, якъби-то мені можно було приїхать до соловья! весело бъ було: та не знаю. Сніткали мене проклятї кацапи, такъ-що не знаю, якъ и випручатьця. Та вжежъ якъ-небудь вирвусь хочъ після Великодня и прямісінько до васъ, а потімъ уже дальше. Ще ось-що. Намалєвавъ я се літо дві картини и сховавъ: думавъ, що ви приїдете, бо картини, бачте, наші, то я їхъ кацапамъ и не показувавъ. Але Скобелевъ таки провішпоривъ и одну вимантачивъ. А друга ще въ мене. А щобъ и ця не помандрувала за якимъ-небудь москалемъ (бо це, бачте, моя «Катерина»), то я думаю послать її до васъ. А що воно буде коштувать, то це вже ваше діло: хочъ кусокъ сала, то й це добре на чужині. Я намалєвавъ Катерину той часъ, якъ вона попрощалася съ своимъ москаликомъ и вертаєтця въ село. У царини, підъ куренемъ, дідусь сидить, ложечки собі струже и сумно дивитьця на Катерину

А вона сердешна тіль(ко) не плаче та підіймає передню червону запащину, бо вже, знаєте, трошки тее.... А москаль дере собі за своїми, тільки курява ляга. Собачка ще поганенька доганя ёго та ніби-то гавкає. По однімъ боці могила; на могилі вітрякъ; а тамъ уже степъ тільки мріє. Отака моя картина ⁽¹⁾. Коли впо-добаєте — добре, а ні — то на горіще, поки я приїду. А вже коли приїду, то не виганяйте місяць або другий, бо вѣ мене и на Україні, окрімє васѣ нема, пристанища. А я вамъ що-небудь намалюю. Спасибі вамъ и за ласкаве слово про дітей моїхъ »Гайдамаківъ.« Пустивъ я їхъ у люди и до цієї пори ще ніхто й спасибі не сказавъ. Може й тамъ надъ ними сміютця такъ, якъ тутъ москалі. Зовуть мене питузіастомъ, спрічъ дурнемъ. Богъ їмъ звидить; нехай я буду и мужицький поетъ, аби тільки поетъ, то мині більше нічого и не треба. Нехай собака лає — вітеръ рознесе. Ви, спасибі вамъ, боїтеся мині розказувать про людей. Цуръ їмъ! покоштувавъ уже я цѣго меду, щобъ вінъ скисъ!

Бачивъ я вчора вашого хлопця рисунки. Добре, дуже добре. Тільки треба ему другого майстра, бо вінъ тільки яблука та огірки и малює, а це така річъ, що серце не нагодуєшъ. А зъ ёго бувъ би добрий маляръ, бо воно хлопця до всѣго беруче. Обіцянку пришлю вашимъ дівчатамъ къ великодню, а може и ранше, коли впораюсь, — тільки не ту що я вамъ писавъ, а иншу, по московському скомпоновану, щобъ не казали москалі, що я їхъ языка не знаю. Бувайте здорові! нехай зъ вами дієтця все добре и не забувайте щирого вашого *Т. Шевченка*.

7) ДО ЗИГМУНДА СІРАКОВСЬКОГО.

Мой милый, мой добрый Zyhmonte (*sic*)! благодарю тебя за твое ласковое, сердечное, украинское слово, тысячу разъ благодарю тебя. Радъ бы я отвѣчать тѣмъ же сердцу милымъ словомъ, но я такъ запуганъ, что боюсь родного милого звука. Особенно, въ настоящее время я едва и какъ-нибудь могу выражаться. О моемъ настоящемъ горѣ сообщаю я А. П. и ты у него прочитаешь эти гнусныя подробности.

(1) Тутъ же начерченный карандашемъ и перомъ эскизъ. П. К.

Кернера и прочее съ письмомъ И. Станкевича, писаннымъ 25 октября, получилъ я сегодня, т. е. 6 апрѣля. Все это пролежало всю зиму въ Гурьевѣ. Но лучше поздно, нежели никогда. Благодарю жъ васъ, друзья мои, мои братья милые, что вы не оставляете меня! Поцѣлуй добраго Станкевича за его ласковыя письма и извини меня передъ нимъ, что я теперь не пишу ему: до отхода почты осталось только два часа, а до смѣны караула—часъ, а я на караулѣ и написалъ, что только успѣлъ.

Кто такой Кіевскій студентъ, посылаемый сюда? Если ты зналъ его въ Оренбургѣ, то сообщи мнѣ; а то я не мастеръ сразу узнавать людей такъ, чтобы не сдѣлать маху.

Поцѣлуй Карла, Цейзиха и будь здоровъ. Не забывай любящаго тебя Ш.

8) ДО А. П. (?).

Передъ отъѣздомъ вашимъ въ степь писали вы ко мнѣ письмо, на которое я вамъ не отвѣчалъ, во-первыхъ, по недостатку адреса, а во-вторыхъ, потому, что совершенно не о чемъ было писать, а переливать изъ пустого въ порожнее скучно. Вы пишете, что, можетъ-быть, въ письмѣ вашемъ встрѣтилось мнѣ что-нибудь не по сердцу, и потому я вамъ не отвѣчалъ. Какъ вамъ пришло въ голову такое предположеніе! можете ли вы что-нибудь написать, что бы мнѣ было не по сердцу? Спаси васъ, Господи, отъ такихъ мыслей! Каждая строчка, каждое слово вашего письма я принималъ, какъ слово брата, какъ слово искренняго друга. Какія бы ни были ваши предположенія, однакоже вы на нихъ не остановились. За то вамъ сердечно благодаренъ. Поздравляя меня съ новымъ годомъ, вы желаете мнѣ, какъ братъ, всего лучшаго, и особенно — чтобы вырваться изъ этой пустыни. Благодарю васъ! Прекрасное, человѣколюбивое желаніе! Но увы! вашему доброму желанію и моей единой надеждѣ не суждено осуществиться.

Вотъ-что случилось со мною. Въ прошломъ году, генералъ Фрейманъ представилъ меня въ унтеръ-офицеры. Я существовалъ этой бѣдной надеждою до конца марта текущаго года: а передъ самой Пасхой почта привезла приказъ майора А—ва, чтобы взять меня въ руки и къ его пріѣзду непременно сдѣлать меня образцовымъ фрунтовикомъ, а не то—я никогда не долженъ надѣяться

на облегченіе моей участи. Хорошо я встрѣтилъ праздникъ Пасхи! Праздникъ прошелъ, и изъ меня, теперь пятидесятилѣтняго старика, тянутъ жилы по осьми часовъ въ сутки!

Вотъ мои радости! вотъ мои новости! Не пеняйте же мнѣ, что я не отвѣчалъ вамъ на ваши письма. Я ждалъ и мнѣ хотѣлось хоть малой радостію порадовать вашу сострадательную душу; а рассказывать вамъ о своихъ страданіяхъ — значитъ — заставлять васъ самихъ страдать. А у васъ и своего горя не мало, а дѣлать горе между страдальцемъ значитъ — увеличивать общую скорбь.

Еще вотъ-что. У насъ не получаетъ никто «Отечественныхъ Записокъ», а у васъ, вѣроятно, кто-нибудь получаетъ; то просмотрите вы хорошенько май и іюнь, не увидите ли тамъ рассказъ «Княжна», подписанный *К. Дармограй*. Если нѣтъ, то напишите кому нибудь въ Петербургъ, чтобы получилъ рукопись въ конторѣ журнала и переслалъ вамъ, а вы адресуйте ее въ «Современникъ», или что найдете лучшимъ, то съ нею и сдѣлайте.

Прощайте, мой добрый, мой незабвенный друже! Съ слѣдующею почтою буду вамъ писать больше.

III. (¹).

9) ДО А. Н. МАРКЕВИЧА.

22 апрѣля 1857 г.

Христосъ воскрес!

На самый великдень пришла съ Гурьева до насъ почта и привизла мнѣ письмо твое и 16 р. грошей. Спасибі тобѣ, друже мій незнаемый! Подякуй и поцілуй твоихъ товаришей и земляківъ моихъ щирихъ; спасибі імъ, що не забувають безталаннаго старого кобзаря. Нехай не забуде їхъ Господь милосердїемъ своею доброю долею. Спасибі вамъ, молодні брати мої и за книги. Спасибі ему, тому Николаю М., а Кулиша, якъ побачишъ, то поцілуй ёго и скажи ёму, що такої книги, якъ *Записки о Южнѣй Русі*, я ще зроду не читавъ, та й не було ще такого добра въ Руській литературі. Спасибі ему! Вінъ мене неначе на крилахъ перенісъ въ нашу Україну и посадивъ межъ старими,

(¹) Ся буква написана такъ, що виходить Т и III., а именно III.

сліпими товаришами-гобзарями. Живо и просто вилита стареча мова. А може воно тимъ и живо, що просто. И якъ не буде вінъ продолжати своїхъ *Записокъ*, то ёго Богъ святий покарає. Такъ и скажи ёму, друже мій, якъ ёго побачишъ.

Ще ось-що: чи не зострієшся тамъ часомъ съ Гербелемъ, переводчикомъ Слова о полку Игореві. Воно хочъ и зоветця *Гербель*, а такий же хохолъ, якъ и ми зъ тобою, молодий мій друже! Ото жъ якъ побачишъ его, то подякуй ёму за переводъ Малороссійской думи, надрюкованної въ Б. для чтенія.

Зъ батькомъ твоімъ, друже мій, ми були колись великі приятели и стрічалися зъ нимъ не въ одній Качанівці. Чи здраствує вінъ теперъ? Цілуй ёго одъ мене. А матіръ твою тільки разъ бачивъ у Качанівці. Може й тебе тойді зъ нею бачивъ, але ти тойді ще було мале, то я теперъ и не згадаю: давно те діялось, молодий мій друже!

Въ другий разъ буду писати тобі більше, а теперъ мні щось не пишеться, — я неначе занедужавъ одъ твого письма. Якъ прийду трохи до нормального розуму, то напишу тобі цілу книгу, а теперъ цілую тебе, друже мій єдиний, и твоїхъ товаришівъ, а моїхъ земляківъ щирихъ, — цілую и дякую всімъ моїмъ сердцемъ, — дякую за гроші, а ще більше за те, що не забуваєте старого кобзаря. *Т. Шевченко.*

Добре, що зосталося шматокъ паперу: есть на чому написати^б. Р. S. Я напишу его по-руски: такъ бачишъ треба; ти й самъ здоровъ догадаєся, якъ прочитаєшъ, що такъ треба. Тільки, сердце мое, голубе мій сизий! зроби для мене все те, що я проситиму. Я тебе тричі поцілую, якъ побачимось. А поки-що (я забуду тобі сказати) сходи ти въ Большую Морскую въ домъ графа Уварова, найди тамъ Миканла Матвіевича Лазаревського и поцілуй ёго за мене. Такъ треба, друже мій єдиний. »Записки о жизни Н. В. Гоголя« приславъ ти мені два тома и обидва перві.

10) ДО П. А. КУЛІША.

I.

5 декабря 1857 г.

Спасибі тобі, богумилий друже мій великій, за твої дуже добрі подарунки и, особливе, спасибі тобі за »Чорну Раду«. Я вже її дві-

чі прочитавъ, прочитаю и третій разъ, и все таки не скажу більш нічого якъ спасибі. Добре, дуже добре ти зробивъ, що надрюкувавъ »Чорну Раду« по-нашому. Я її прочитавъ и въ »Руській Беседі« и тамъ вона добра, але по нашому лучче. Розумний, дуже розумний и сердечний епілогъ вийшовъ; тільки ти дуже вже, ажъ надто дуже, підпустивъ мені пахучого курева; такъ дуже, що я трохи не вчадівъ.

Не знавъ я, що въ тебе єсть »Москалева Криниця« и »Чернець« одъ Щепкина, а тобъ я тобі пославъ що-небудь инше. У мене багато де-чого зібралось черезъ десять літъ, та не знаю що мені робить зъ моїмъ добромъ, — якъ его пустить въ люде.

Спасибі тобі за Наймичку». Чи не найдешъ тамъ у панночки хуторяночки въ альбомі мого »Ивана Гуса«? Добре було бъ, якъ би найшовъ, а то шкода буде, якъ пропаде.

Що се за дивний, чудний чоловічяга Л. Жемчужниковъ! Поцілуй ёго за мене, якъ побачишъ. Ще ось що. Чи багато въ тебе преномерантівъ на »Записки о южной Руси«? Боже мій, якъ би мені хотілося, щобъ ти зробивъ свої Записки о южной Руси постійнимъ переодичеськимъ изданіємъ на штатъ журналу. Намъ съ тобою треба бъ добре поговорить о сімъ святімъ ділі. Зроби ти ось-що. Старий Щепкинъ на тімъ тиждні хоче до мене приїхати въ гості; а що, якъ би и ти, молодий, забігъ за нимъ въ Москву, та вкупочці и прилетіли бъ до мене. Дуже бъ, дуже бъ добре ви зробили, други мої искренні! Тутъ би ми порадилися зъ старимъ майстромъ и нащотъ твоїхъ Записокъ и на щотъ мого нікчемного добра. Прилітай, мій голубе синій, хочъ на тиждень, хочъ на одинъ день. Може Варенцовъ не виїхавъ ще зъ Петербурга: то отъ би зъ нимъ разомъ и приїхавъ. Я жду тебе, а ти стань мені за рідного брата: поцілуй свою любу жіночку за мене и за себе, та й гайда на залізний шляхъ.

Поцілуй Маркевича за мене за ёго ноти; добре, дуже добре, а особливо »Морозенко«: вінъ мені живісінько нагадавъ нашу милую безталанну Україну. Цілую Михайла, Оедора и Семена. Оедорові скажи, що я вчора бачився съ Кеберомъ, и вінъ ёго цілує.

Остаюся ждучи тебе, мій друже єдиний! Остаюся твій искренній Т. Шевченко.

Чи не трапитця вѣ тебе Літопись Величка. Якъ поїдешъ, то возьми зъ собою, а якъ не поїдешъ, то передай Варенцову.

II.

4 января 1858 года.

Позавчора получивъ я твое третє письмо та ще й зъ грішми 250 карбованцівъ. Спасибі тобі и тому щедрому землякові, що купивъ мою невольничу роботу. Спасибі вамъ, други мої сердечні: зробили ви мене зъ великимъ святомъ. Нехай вамъ такъ Господь поможе во всіхъ вашихъ начинаніяхъ, якъ ви мені теперъ помогли. Препоганий Нижній-Новгородъ. Копійки нема де заробить; думавъ уже писать Лазаревському, ажъ гулькѣ—неначе зъ неба впали гроші, та ще й на новий рікъ. Спасибі вамъ, друзі мої!

Оповідання Вовчка ще не получивъ. А *Граматка* твоя такъ мені на серце пала, що я не знаю якъ тобі и розказать. Розкажу колись якъ дасть Богъ побачимось, а теперъ тільки дякую, и ще разъ дякую, и більшъ нічого.

Копу грошей возьми у М. Лазаревського. Зъ »Чорної Ради« теперъ не нарисую тобі нічого: нема моделі, нема нічого передъ очима нашого українського, а брехать на старість не хочетця. Не хочетця рисовать такъ, аби-то.

Теперъ посилаю тобі зъ оцімъ добримъ чоловікомъ, зъ Овсянниковимъ, свої *Неофіти*. Ще недобре викончині. Перепиши їхъ гарненько и пошли зъ цімъ же Овсянниковимъ старому Щепкину.

Наробивъ вінъ мені оцей старий лиха: приїзжавъ до мене на святкахъ колядувать. Я й досі ще хожу неначе съ тяжкого похмілля одъ его колядокъ. Учистивъ старий! ажъ пальці знать. И де вѣ ёго узялась така жива, сердечно трепещуща, жива натура. Диво, та й годі!

Оставайся здоровъ, мій брате, мій друже єдиний. Нехай тобі Богъ помагає во всіхъ твоїхъ добрихъ начаткахъ. Не забувай мене, твого щирого рідного брата *Т. Шевченка*.

Шли мені швидче свого Вовчка. Та будь здоровъ зъ новимъ годомъ.

III.

26 января 1858 г.

Який тамъ тобі нечистий казавъ, що я приготувавъ свої *Неофіти* для друку? И гадки, и думки не було. Я пославъ їхъ тобі тільки прочитать, щобъ ти бачивъ, що я тутъ не склавши руки сижу. И старий Щепкинъ не такий, щобъ вінъ тамъ возився по Москві зъ ними якъ съ писаною торбою. И ти оддай гарненько переписать їхъ и пошли старому, бо вінъ уже знає, що *Неофіти* въ твоїхъ рукахъ. Овсянникова не дожидай; незабаромъ поїде изъ Питера въ Нижній пріятель мій Шрейдерсъ, то ти и передай ёму, а вінъ передасть моему старому друзяці. Отакъ зроби.

Для друку есть у мене наготовлено на добрихъ дві книги: тільки перепиши та и въ друкáрню; але я и съ цімъ добромъ не спишу, не тільки зъ *Неофітами*. »Янъ Гусъ« повиненъ быть у Василія Вас. Тарновського, що живъ колись въ Потокахъ Київської губерні. Перероблять ёго, або знову робить, у мене щось руки не підіймаютьця.

Заграй мені дуднику

На дуду:

Нехай своє лишенько

Забуду.

Оце тільки не мое, а то вся пісня моя.

Про які тамъ ти мені пишешъ гроші? Не знаю, зъ якихъ грошей приславъ мені М. Лазаревський въ Новопетровское укрѣпленіє, передъ вїздомъ, 75 карбованцівъ. Та 150 карбованцівъ Залеский приславъ у Нижній за рисунки черезъ Лазаревського. Та ти, спасибі тобі, 250 карбованцівъ. Отъ и всі гроші. И я їхъ не циндю, бо думаю одружитьця, обісію вже молодикувать. Цуръ ёму: и якъ що есть тамъ у васъ які мої гроші, то шліть їхъ сюди. Я возьму на їхъ акціи Меркурьевского общества, то вони принесуть мені 10 процентівъ въ годъ. Бачишъ, який я господарь. А тобі якийсь дурень збрехавъ, що я ще й досі Запорожець. Брехня! не потурай.

»Вовчка« твого и въ очі не бачивъ. На кого ти ёго адресувавъ?

Пиши мій адресъ такъ: въ Нижній Новгородъ, пня рекъ, въ контору пароходства »Меркурій«.

Незабувай же свого щирого *Т. Шевченка*.

Навчи ти мене, будь ласкавъ, що мені робить зъ руськими повістями? У мене їхъ десятківъ коло двохъ наберетця. Затопить грубу, — шкода: багато праці пропаде. Та й грошей би хотілося, бо теперъ вони мені дуже потрібні. Порадь, будь ласкавъ, що мені робить?

Т. ШЕВЧЕНКО.

ДНЕВНИКЪ Т. Г. ШЕВЧЕНКА.

Одиннадцатый отрывокъ.

11 января 1858 г.

Сегодня суббота. По субботамъ я и милѣйшая Б. Б. П—ва обѣдаемъ у М. А. Дороховой. Но сегодня я долженъ отказаться отъ этой радости, и моя милая компаньонка отправилась самъ-другъ съ портретомъ М. С. Щепкина, имъ присланнымъ въ подарокъ Марьи Александровнѣ, а я поѣхалъ провожать до первой станціи, по Казанской дорогѣ, моего привлекательнаго, благороднаго капитана, В. В. Кишкина.

Грустно разставаться съ такими добрыми людьми, какъ этотъ симпатическій Кишкинъ. Я, возвратившись домой, чувствовалъ себя совершеннымъ сиротой. Но тягостное мое одиночество не долго длилось; я вскорѣ вспомнилъ, что я одинъ изъ счастливецевъ міра сего. М. С. Щепкинъ, уѣзжая изъ Нижняго, просилъ меня полюбить его милую П—ву, и я буквально исполнилъ его дружескую просьбу. А сегодня, прощаясь со мною, Кишкинъ со слезами на глазахъ просилъ меня полюбить его кроткую любимицу В—ку О—ву. И послѣ такихъ милыхъ обязанностей я скучаю! *Дурень, дурень, а въ школѣ вѣйся.* О—ва выѣхала куда-то изъ города, и я, въ 6 часовъ вечера, отправился къ П—вой, засталъ ее дома, продиктовалъ ей стихи Курочкина: »Какъ въ наши лучшіе годѣ«,—а она прочитала мнѣ нѣкоторыя вещи Кольцова, и потомъ чуть-чуть не все басни Крылова. Я въ восторгѣ былъ отъ этого импровизированнаго литературнаго вечера, и пришелъ домой совершенно счастливъ. Она любитъ чтеніе: значитъ, она далеко пойдетъ въ своемъ искусствѣ. Дай Богъ, чтобы сбылось мое пророчество.

12 января.

Не ради воскресенья и свѣтскаго пошлаго визита, пошолъ я къ П. М. Г—ской (племянницѣ здѣшняго губернатора), а по просьбѣ моего искренняго Михаила Семеновича, пошелъ я передать ей его портретъ и пріятельскій поклонъ. Въ огромной гостиной, старушку Ш—скую и Г—скую окружали холодныя, официальныя, чопорныя фигуры, что, послѣ привѣтствія и самаго коротенькаго присѣста, и на меня пахнуло холодомъ отъ этой честной компаніи. Вышелъ самъ губернаторъ, я поздравилъ его съ полученіемъ черезъ плечо Анны, раскланялся и вышелъ вмѣстѣ съ Э. А. Бабкинымъ. Заѣхалъ къ Бабкину на квартиру, взялъ у него Пушкина и Гоголя и повезъ къ П—вой. Прочиталъ ей *Сцены изъ рыцарскихъ временъ* и отогрѣлъ губернаторскимъ холодомъ обвѣянную душу. Она прочитала мнѣ *Каменнаго Гостя*, и потомъ мы поѣхали къ Брылкинымъ обѣдать; послѣ обѣда М. А. Грасъ повезла ее въ театръ, куда послѣдовалъ и я, совершенно довольный такимъ теплымъ, прекраснымъ окончаніемъ холодно-начавшагося дня.

13 января.

Бабкинъ подарилъ мнѣ прекрасную акватинту, изображающую смерть Людовика XVI, а я сегодня за это изобразилъ его собственную персону, и довольно удачно. Вечеръ провелъ у милѣйшаго юноши—виртуоза-віолончелиста, Веселовскаго, и возвратясь домой, нашелъ у себя на столѣ письмо Сергѣя Тимофеевича Аксакова. Самое любезное, самое сердечное письмо! Въ заключеніе любезностей, онъ пишетъ, что *Матрозы* мой наконецъ пошелъ въ ходъ. Онъ передалъ его Каткову, редактору *Русскаго Вѣстника*. Въ ожиданіи будущихъ благъ, принимаюсь переписывать вторую часть *Матрозы*.

14 января.

Сегодня случайно зашелъ я къ П—вой; рѣчь зашла о концѣ ея театральнаго года, о возобновленіи контракта; ей, бѣдняжкѣ, ужасно не хочется оставаться въ Нижнемъ, а не знаетъ, куда

дѣвать себя. Въ Казань ей и хотѣлось бы, но она боится тамъ какой-то П—вой, —не соперницы, но ужасной интригантки. Въ такомъ ея горѣ, я предложилъ ей посильныя услуги. Я напишу письмо директору Харьковскаго театра и буду просить М. С. Щепкина о ея заступничествѣ. Какъ бы это хорошо было, если бы удалось ей переселиться въ Харьковъ.

15 января.

Не откладывая въ дальній мѣшокъ, сегодня же я написалъ и директору Харьковскаго театра и моему великому другу. Каковъ-то будетъ результатъ изъ моихъ нехитрыхъ затѣй.

16 января.

Только-что хотѣлъ заключить письмо моему великому другу, да вспомнилъ, что сегодня не почтовый день. Оставилъ посланіе и принялся за *Матроза*. Несносно-скучная работа! Литераторамъ должны платить не за писаніе, а за переписываніе собственныхъ произведеній.

Вечеромъ возвратился изъ театра и нашелъ у себя письмо моего гениальнаго друга. И хорошо, что я своего письма не кончилъ. Между прочимъ, онъ пишетъ мнѣ, что рисунки мои онъ уже пустилъ въ ходъ. Спасибо ему, неутомимому.

17 января.

Окончилъ неоконченное письмо, отправилъ на почту и принялся за *Матроза*. Несносная работа! когда я ее кончу?

18 января.

Къ немалому моему удивленію, сегодня встрѣтилъ я у Брыкина давнишняго и неліцемернаго своего поклонника, В. Н. Погожева. Онъ здѣсь по дѣламъ службы и завтра ѣдетъ въ Москву.

19 января.

Сегодня повторилась моя любимица въ роли *Тетяны*. Очаровательно, какъ и въ первый разъ. Но Климовскій, въ роли *Чуп-*

руна, и по выговору, и по мимикѣ—вандалъ: лапти плёлъ, варваръ, и только мѣшалъ моей милой Тетяси.

20 января.

Проводилъ въ Петербургъ доктора Кутерема, Кебера, Шрейдерса, Фрейлиха и Н. А. Брылкина въ Казань, на компанейскій заводъ близъ Казани. Сегодня у меня день проводъ.

21 января.

Бенефисъ милочки П—вой; полонъ театръ зрителей и очаровательная бенефициантка—прекрасная тема для газетной статейки. Не попробовать ли? Попробуемъ на-удалую.

22 января.

Проѣздомъ изъ Петербурга въ Вятку на службу, посѣтилъ меня сегодня Яковъ Лазаревскій. Онъ недавно изъ Малороссіи; рассказалъ о многихъ свѣжихъ гадостяхъ въ моемъ родномъ краю, въ томъ числѣ и о грустномъ Екатериновскомъ событіи 1856 г., и про своего сосѣда и родственника. Этотъ филантропъ-помѣщикъ такъ оголилъ крестьянъ, что они сложили про него пѣсню...

Наивное, невинное мщеніе!

Дочь второго полка — глупѣйшее произведеніе Доницети. Либретто тоже нелѣпо и неестественно. — —

Старуха Шмитгофъ, въ роли Маріи, безобразна, а мой любимецъ Владиміровъ, въ роли старика, дворецкаго маркиза, былъ тоже безобразенъ.

24 января.

Получилъ письмо отъ Кулиша и отъ М. Лазаревского.

25 января.

Получилъ письмо отъ К — рова съ выговоромъ за молчаніе. Я дѣйствительно виноватъ передъ нимъ на сей разъ. Но что пи-

сать? о чемъ писать? Что я здѣсь скучаю — и ничего не дѣлаю? И не могу наконецъ ничего дѣлать? Лучше молчать, нежели переливать изъ пустого въ порожнее.

26 января.

Встрѣтилъ масляницу катаньемъ за городъ. Я предложилъ это удовольствіе милѣйшей П — вой съ семействомъ. Она согласилась, и мы поѣхали въ село Боръ, напилися чаю въ какомъ-то кабацѣ, а на обратномъ пути она все пѣла извѣстную свадебную, или святошную, пѣсню:

Меня миленькой онъ журилъ-бранилъ,
Онъ журилъ-бранилъ, добромъ говорилъ,
Ай люли люли выговаривалъ!
Не ходи, дѣвка, молода замужъ,
Наберись, дѣвка, ума-разума,
Ума-разума да сундукъ добра,
Да сундукъ добра, коробонокъ холста.

Жидовское начало въ русскомъ человѣкѣ. — Онъ безъ приданаго не можетъ даже полюбить.

27 января.

Въ церкви Покрова отпѣли тѣло Д. А. Улыбышева — знаменитаго критика и біографа Бетговена и Моцарта.

28 января.

Николай Петровичъ Болтинъ, губернской дворянской предводитель, изъявилъ желаніе познакомиться со мною. Я удовлетворилъ его любезному желанію и не раскаиваюсь. Онъ человѣкъ здраво и благородно мыслящій, горячо ссочувствующій вопросу о крѣпостныхъ крестьянахъ, и усердно хлопочетъ о составѣ комитета, который долженъ порѣшить это дѣло въ Нижегородской губерніи.

29 января.

Оляповатый бенефисъ г-жи Васильевой и сплетни.

30 января.

(Иною рукою): Любимая и многоуважаемая К—а Б—вна! Я самъ принесъ вамъ книги и принесъ ихъ съ тѣмъ, чтобы вы ихъ прочитали. Но вы не прочитавши ихъ прислали мнѣ назадъ. Какъ объяснить мнѣ вашъ поступокъ? Онъ ставитъ меня рѣшительно втупикъ, особенно если принять въ соображеніе нашъ сегодняшний разговоръ. Ужъ не отвѣтъ ли это на мое предложеніе? Если это такъ, то я прошу васъ высказать мнѣ его яснѣе. Дѣло слишкомъ для меня важно. Я васъ люблю и говорю это вамъ прямо, безъ всякихъ возгласовъ и восторговъ. Вы слишкомъ умны для того, чтобы требовать отъ меня пылкихъ изъясненій въ любви; я слишкомъ люблю и уважаю васъ, чтобы употреблять въ дѣло пошлости, такъ принятая въ свѣтъ. Сдѣлаться вашимъ мужемъ — для меня величайшее счастье, и отказаться отъ этой мысли будетъ трудно. Но если судьба рѣшила иначе, если я имѣлъ несчастье не понравиться вамъ и если возвращенныя мнѣ вами книги выражаютъ отказъ, то нечего дѣлать: я долженъ покориться обстоятельствамъ. Но, во всякомъ случаѣ, ни чувства мои, ни уваженіе къ вамъ не измѣнятся, а если вы не можете, или не хотите, быть моей женою, то позвольте мнѣ оставить себѣ хоть одно утѣшеніе — остаться вашимъ другомъ, и постоянною преданностью и почтительностью заслужить ваше доброе расположеніе и уваженіе.

Въ ожиданіи отвѣта, который долженъ рѣшить мою участь, остаюсь преданный вамъ и глубоко любящій *Тарасъ Шевченко*.

31 января.

Я совершенно не гожусь для роли любовника. Она, вѣроятно, приняла меня за помѣшаннаго или, просто, за пьянаго и, вдобавокъ, за мерзавца... Какъ растолковать ей, что я ни то, ни другое, ни третье, и что я не пошлый театральнѣйшій любовникъ, а искреннѣйшій, глубокосердечнѣйшій ея другъ? Самъ я ей этого не умѣю разсказать. Обращуся къ моему другу М. А. Д — вой. Если и она не вразумитъ ее, — тогда я самый смѣшнѣйшій и несчастнѣйшій женихъ...

1 февраля.

Получилъ письмо отъ М. С. Щепкина съ 200 рублей и самой сердечной готовностію переселить мою прекрасную П—ву въ Харьковъ. Онъ желаетъ знать ея условія, а она не желаетъ свиданія со мной. Но такъ-какъ это свиданіе — не любовное, а дѣловое, то оно и необходимо. Дѣлать нечего: принимаюсь опять за посланіе...

2 февраля.

Дѣло мое не такъ плохо, какъ я думалъ. Она приняла мое внезапное предложеніе за театральную сцену. Настоящая актриса! она во всемъ видитъ свое любимое искусство, — даже во мнѣ она открыла сценическаго артиста, тогда какъ я менѣ всего былъ похожъ на актера. Я дѣйствительно тогда былъ похожъ на помѣшаннаго или, скорѣе, на пьянаго, а она, бѣдняжка, приняла меня за лицедѣя. Но — перемелется — мука будетъ.

Все это объяснилъ мнѣ ея отецъ, которой явился на мое приглашеніе по-поводу письма Михаила Семеновича. Старикъ не высказалъ прямо своего мнѣнія насчетъ моего сватовства, но согласился со мною, что ей необходимо чтеніе, и взялъ у меня *Губернскіе Очерки* и нѣсколько ливрезоновъ *Гоарта*. Добрый знакъ!

Въ заключеніе спектаклей, дана была драма *Парижскіе Нищіе*. Роль Антуанеты исполнила она, и исполнила лучше нежели въ первый разъ; но я не аплодировалъ; а почему — и самъ не знаю. Мнѣ казалась она выше всякихъ аплодисментовъ. Но я этого никому не сказалъ.

3 февраля.

Н—а П—а — именинница. Вчера я увѣдомилъ П—ву объ этомъ, съ намѣреніемъ увидѣться и поговорить съ нею, но политика мнѣ не далась. Возлюбленная моя явилась, поздравила именинницу и черезъ полчаса уѣхала, я успѣлъ, и то уже въ передней, пожать и поцаловать ей руку, и не проговорилъ ни

слова. Лукавое созданіе! Теперь я тебѣ не западню, а капканъ поставлю. Посмотримъ, кто кого перехитритъ?

Тутъ же, при ней, прочиталъ я вслухъ уже напечатанную статейку собственного издѣлія о ея бенефисѣ. Быть-можетъ, ей не понравилось мое нелестное рукодѣлье, и она поторопилась уѣхать... Да не бросить ли мнѣ эту сердечную затѣю?.. Не плюй въ колодезь — придется воду пить.

4 февраля.

Лучше хоть что-нибудь, нежели ничего. Другой день вѣтъ спектаклей, бѣдныхъ нижегородскихъ спектаклей! И будто чего-то необходимаго недостаетъ.

5 февраля.

Я видѣлъ ее во снѣ. Къ добру ли это? Будто бы она слѣпая, нищая, но такая молодая и хорошенькая! Стоить у какой-то ограды, или забора, и протягиваетъ руку Христа-ради. Я хотѣлъ подойти съ какою-то мелкою монетою, но она внезапно исчезла. Это продолженіе роли Антуанеты, — ничего больше.

Вечеромъ былъ у Татаринова. Бѣловъ и Татариновъ играли въ четыре руки увертюру изъ *Вильгельма-Теля* и изъ *Фрей-шца*, а потомъ нѣкоторые вещи духовнаго содержанія, Гайдена. Божественный Гайдентъ! Божественная музыка!

Послѣ музыки зашла рѣчь о театрѣ и о талантѣ моей возлюбленной П—вой. Сначала слушалъ я съ удовольствіемъ расточаемыя ей похвалы, но потомъ такъ мнѣ грустно стало, что я хотѣлъ уйти. Что бы это значило? Не ревность ли? Глупо, нелѣпо ревновать актрису къ зрителямъ. Ея истинный любовникъ должна быть публика, а мужъ — другъ.

Въ заключеніе вечера, хозяинъ прочиталъ намъ пѣсню Беранже, переведенную Ленскимъ подъ названіемъ *Старый Холостякъ*. Мнѣ она очень понравилась, потому можетъ-быть, что я, если не *одружуся* съ моей возлюбленной артисткой, долженъ буду вступить въ эту непочтенную категорію.

6 февраля.

М. А. Д—ва сегодня репетировала предстоящій актъ выпускнымъ своимъ юнымъ питомцамъ. Юныя питомцы, въ зеленыхъ платьицахъ и бѣлыхъ перелинкахъ, чинно сидѣли на скамейкахъ, въ родѣ театральныхъ зрителей, и благоговѣнно внимали, какъ ихъ досужія подруги исполняли на фортепьяно руболомныя пьесы. Между-прочимъ была исполнена, на двухъ инструментахъ, весьма недурно, увертюра изъ *Вильгельма-Теля*. Потомъ прочитаны стихи пофранцузски, понѣмецки и, въ заключеніе, дѣвица Бѣлаева прочитала собственные стихи, на тему—благодарность за воспитаніе: для ея возраста—стихи хороши, за что я ей обѣщался подарить сочиненія И. Козлова, если найду въ Нижнемъ. Въ-заключеніе, пропѣтъ былъ хоромъ такъ-называемый народный гимнъ, и репетиція тѣмъ кончилась.

Все это обыкновенно-дурно, но вотъ-что бросаетъ въ глаза: въ залахъ института, кромѣ скамеекъ и грязнаго лубочнаго изображенія, ни одной картины, ни одной гравюры. Чисто, гладко, какъ въ любомъ манежѣ. Гдѣ же эстетическое воспитаніе женщинъ? а оно для нея, какъ освѣжающій дыханіе воздухъ, необходимо.

Послѣ этой театральной репетиціи, зашелъ къ М. А. и встрѣтилъ у нея стараго моего знакомаго, нѣкоего г. Шумахера; онъ недавно возвратился изъ-заграницы. Я въ первый разъ сегодня увидѣлъ газету и съ благоговѣніемъ облобызалъ.

7 февраля.

Сегодня получилъ письмо, да еще страховое, отъ директора Харьковскаго театра: онъ весьма любезно проситъ меня сообщить ему условія П—вой и еѣ-самое поторопить прїѣздомъ. Сердечно радъ, что мнѣ удалось это дѣло. Вечеромъ пошелъ я обрадовать ее этимъ любезнымъ письмомъ, и поговорить окончательно объ условіяхъ и о времени выѣзда въ Харьковъ. Ея самой не засталъ дома, а мамаша такъ меня приняла, что я едва когда-нибудь рѣшуся переступить порогъ моей милой *протееж*. Необходимо прибѣгнуть къ письменнымъ объясненіямъ.

8 февраля.

Она прислала за мной, чтобы объясниться по-поводу Харьковскаго предложенія. Я, разумѣется, охотно согласился на это дѣловое свиданіе, имѣя въ-виду и любовное. Но увы! мамаша и одного шагу не ступила изъ комнаты, и я долженъ былъ ретироваться съ одними порученіями. Она предпочитаетъ съ отцомъ ѣхать въ Харьковъ. Это стѣснить ея денежные средства, потому что отецъ долженъ оставить контору, отъ которой онъ получаетъ 30 руб. въ мѣсяць.

9 февраля.

Послѣ безпутно-проведенной ночи я почувствовалъ стремленіе къ стихословію, попробовалъ—и безъ малѣйшаго усилія написалъ эту вещь. Не слѣдствіе ли это раздраженія нервъ?

I.

ДОЛЯ.

Ты не лукавила зо мною,
Ты другомъ, братомъ и сестрою
Сіромі стала. Ты взяла
Мене, маленького, за руку
И въ школу хлопця одвела
До пьяного дяка въ науку.
— Учися, серденько: колись
Зъ насъ будуть люде,—ти сказала.
А я й послухавъ, и учивсь,
И вивчивсь. А ти — збрехала...
Які зъ насъ люде?... Та дарма!
Ми не лукавили съ тобою,
Ми просто йшли: у насъ нема
Зерна неправди за собою.
Ходімо жъ, доленько моя,
Мій друже щирій, нелукавий!
Ходімо дальше: дальше слава, —
А слава — заповідь моя.

II.

МУЗА.

И ти, пречистая, святая,
 Ти, сестро Феба молодая!
 Мене ти въ пелену взяла
 И геть у поле однесла,
 И на могилі, середь поля,
 Якъ тую волю на роздолі,
 Туманомъ сивимъ сповила,—
 И. колихала, и співала,
 И чарп діяла.... И я....
 О, чарівниченько моя!
 Мені ти всюди помагала,
 И всюди, зоренько моя,
 Ти не марніла, ти сіяла....

Въ степу безлюднімъ, въ чужині,
 Въ далекій неволі,
 Ти въ кайданахъ пишалася
 Якъ квіточка въ полі;
 Изъ казарми смердячої
 Чистою, святою
 Вилітала, якъ пташечка,
 И понадо мною
 Полинула — заспівала,
 Моя сизокрила,—
 Мовъ живущою водою
 Душу окропила...

И я живу — и надо мною
 Своею Божою красою
 Витаєшь ти, мій херувимъ,
 Золотокрилий серафимъ,
 Моя порадонько святая,
 Моя ти доле молодая!
 Не покидай мене въ-ночі,
 И въ-день, и въ-вечері, и рано —
 Витай зо мною.... и учи, —
 Учи неложними устами —
 Хвалити правду! — поможи
 Молитву діяти до краю.
 А якъ умру, моя святая,
 Моя ти мати! — положи
 Свого ти сина въ домовину,
 И хоть єдиную слезину
 Въ очахъ безсмертнихъ покажи.

III.

СЛАВА.

А ти задріпанко, шинкарко,
Перекупко п'яна!
Де ти в'є-ката забарилась
Зъ своїми лучами?
У Версалі надъ злодіємъ
Наборъ розпустила?
Чи съ кимъ иншимъ мизкаеся
Зъ пудги та зъ похмілля?
Горнись-лишень коло мене
Та вітнемо зъ лиха!
Гарнесенько обіймемось,
Та люблю та тихо
Пожартуємъ — чмокнемося,
Та й поберемось,
Моя крає малівана ...
Бо я таки й досі
Коло тебе мизкаюся:
Ти хоча й пишалась — — —
Та мені про те байдуже...
Мені, моя доле,
Хочь на себе надвистись
Дай, и пригорнутись
Підъ криломъ твоімъ — и люблю
Зъ дороги заснути.

Т. ШЕВЧЕНКО.

МОСКАЛЕВА ПРАВДА.

Не здивуйтеся, читаючи москалеві речі. »Москаль, скажете, бреше: де вже ёму, пройди світу, правду говорити?« Нігде правди діти: умію й я часомъ підвезти такого москаля, що й не второпашь, відкиль берётця премудрость—розумнихъ дурити; та се, бачете, світове діло: безъ ёго, якъ безъ хліба, довго не проживешъ, та ще де—въ москаляхъ!...

Якъ узяли мене въ москалі, мавъ я голосъ гарний; тільки, на лихо, грудіва була не міцна: поспіваєшъ трόхи—п заболить. А тутъ пронюхали, що въ мене є голосъ, и причепились: »въ півці, кажуть, до насъ иди«. Що маєшъ робити? Чи то довго імъ изнівичить людину? Постій же, думаю, дай прикинусь, що зовсімъ не маю голоса. Та добре й зробивъ:—якъ заспівавъ передъ ротнимъ, такъ той маю що не побивъ мене.—Змілуйтесь, кажуть: вони сілою привели мене, я, бачете, безголосий. — »Брешешъ, хахоль! я слухавъ, какъ ти співавъ адінъ собі.«—Ій Богу, ваше благородіє, не я, то другий; велить ёго покликати, — та й указавъ ёму на одного кацапа, що зроду, мабуть, не співавъ: вінъ, кажуть, такий голосний. Притягли ёго:—якъ утївъ вінъ імъ—далебі такъ голосно, трόхи благородія не оглушивъ. Я стою ні живий, ні мёртвий: що, думаю, якъ поймуть мою штўку? Якось извезло мині—хвалити Бóга, одчипились; та воно по правді казати, імъ и не треба бъ лўччого півця, якъ той. »Пашли вонъ, сказавъ ротний; потімъ обернувся, та й каже: »схади-ка, хахоль, пускай тебя попробують въ музиканти.« Отъ тобі й нове лихо!—пішовъ. Прийшовъ до глївного, та й кажуть: ротний, кажуть, казавъ, щобъ ви попробували мене. Взяли мене пробовати, та ні-

чого не вдіяли. Було, дадуть мині трубу́, и заставляють ду́ти въ не́ї; »та кріпче, говорять, натуживайся!« Отъ було такій натужися; очі съ тебе ро́гомъ лізуть, по́вну трубу́ наплюєшь відъ натуги, а все не дму́хнешъ якъ слі́дъ. Чого́ вже не робі́ли! — Одкара́скайтесь, прошу́ їхъ: ба́чете—не вмію». Бре́шешъ, соба́ко, у себя на ули́ці, ужъ ві́стимо, въ дудочку і́гривалъ». То въ дудочку, каж́у, а се въ трубу́, які бо ви! Та й одчипі́лись. »Прокля́тий хахлі́на, ка́жуть, тільки наплюва́въ въ ца́рскую трубу́«. А почі́мъ я знавъ, що вона́ ца́рська? Отта́къ було́ то збреше́шь, то прики́нешся та віді́дешъ одъ моска́лі и себе́ надальше побереже́шь.

Отдали́ мене́ денщи́комъ я́комусь офице́ру. Вінъ до́брый бувъ, та куме́дний тро́хи: було́ де́ не стоі́мо—чи въ го́роді, чи въ се́лі, вінъ протопче собі́ доро́гу до дівча́токъ; па́нських нема́, то й до попіве́нь. Коли́бъ то тамъ собі́ зъ ними́ жартува́въ, а то й на кватеру́ приі́де (ма́буть ізъ мужикі́въ), и хва́литця ми́ні: »каб́и ти зна́въ, ка́же, какъ мене́ дѣву́шка полюби́ла!« —Зві́сно, ва́ше благо́родіе: ва́ше па́нське ді́ло, щобъ васъ люби́ли. —»Нѣ́тъ, Фе́дору́шка, говори́ть: ти ужъ, пожа́луста, разві́дай, какъ, мо́лѣ, она́ си́льно мене́ люби́ть?« Щобъ́ отчепі́тись — було́ и почне́шь розві́дувати. Та й розві́давъ я, що попівна́ плюва́ти на ё́го хо́че. Якъ ё́му́ такé у ві́чі сказа́ти? Тре́ба було́ збреха́ти. Верну́вся я, та такъ и те́пнувъ:—Гні́вайтесь, каж́у, не гні́вайтесь, ва́ше благо́родіе. —»А што́ тамъ та́кое?« спита́въ мене́, наче́ тро́хи зля́кавши́сь. —Поми́рае, каж́у, за ва́ми. Се ми́ні ка́зала найблі́жча до не́ї дівчи́на: ба́ришня, ка́же, ка́жуть, що вони́ да́лебі́ уму́рть, якъ не побача́ть ва́шого па́на. —»Ну, ти вдру́жівъ, Фе́дору́шка: вѣ́къ не забуду́ тебя. Випей-ка́ стака́нъ водки.« А самъ ме́рщій за шинелю́, и бувъ та́кий. »Пойду́, говори́ть, немно́го освѣ́житься«. —Де́ тобі́, дума́ю, освѣ́житись! у ха́ті така́ холо́діна. Зра́зу догада́вся, що до попівни́ шморгну́въ. Схамену́вся я, та пі́зно. Негарно́ зроби́въ, що збреха́въ. »Що́, каж́у собі́, якъ міжъ́ ни́ми нела́дне що́ ви́йде? усю́ напа́сть на мене́ зве́рне«. Якъ лі́ха дожида́вся ё́го на кватеру́, коли́ се — такъ, не дуже́ барився — и верну́вся.

— Пра́клятий хахо́ль, абману́ль мене́!

— Що́ тамъ та́ке, ва́ше благо́родіе?—А самъ прига́ду́ю, якъ́ би́ ві́крутитись.

— Самъ знае́шь! Какъ́ вѣ́дма́ приня́ла мене́!

— Се ще, кажү, не біда: дівчата сь почінку все такі.

— Врешть, каналія! чай, проболтался ти передь ней?

— Якé вамъ пробóвтався! Ось слухайте, будь-ласкові. Ви, може, у себе на своїй стороні привікли зразу усé діло кінчати, а въ насъ зовсімъ не такъ (се діялось вже въ Україні). Вона ще, бачете, виглядує, які ви въ нраві: то, може, нарóшне трóхи и подратувала.

— Какъ смієть она? Въ щастіє должна вмінити, что благородний чоловікъ....

— Постійте, вáше благородіє, дарémне не сёрдітця на неї: може й невинна вона. За нею, óкрімъ тóго, усі підглядують одъ бáтька до посліднёго наймитчукá. А знаєте, панотéць такий благочестівий: вінъ не гарáздъ долюблює, якъ за ёго дочкою ходить чужій чоловікъ. Отъ якби ви такъ, приміромъ, изъ поповичівъ були!

— Къ чертямъ всѣхъ поповичей! Што теперъ буду ділать?

— Послúхайте мене дýрня, та потёрпіть трóхи; перемéлетця, може що й пýтнее вийде.

— Это ваша хахлацкая порода терпитъ все, а нашому брату не въ натурѣ вижидать.

— Якъ хочете, кажү, вáше благородіє; а після— далéбі згадаєте мене.

Утихомірівся офіцеръ, и мині полéгшало; а тутъ ще прийшло повеліннє виступати изъ тóго мисьця. Виступили ми; бáчу я, що мій панъ невесéлий, та й кажү ёмү:

— Звиняйте міні, що маю вамъ сказати. Сь попівнами, кажү, нічого и вязатись, а найбільше — у котóрої панотéць живий. Я дознався, що панотéць дýже злóбствувавъ на васъ — жалуватись хотівъ, що ви соблазнъ для людéй.

— Убíрайся ти зъ нимъ, а миѣ жалко дѣвушки, крѣпко жалко. Сь неѣ могла вийти настоящая дѣвушка.

— Щóжъ маєте робіти, коли достáлась такóму отцю!

— Правду говоришъ, Оедорушка, святую правду. Вотъ етакъ, если бъ ее намъ сь тобою въ руки (та й засміявся), вишла бъ дѣвушка, денегъ не пожалівъ би. Правда вѣдь, Оедорушка?...

— Чомү й неправда, коли ви збóлите говорити; а я васъ здавна знаю, що ви усé тільки дóбре дієте людянь.

И якби ви знали, якъ вінъ полюбівъ мене сь тóго часу, якъ

я розвів єго съ попівною? »На тебя, каже, Оедорушка, можно положиться; хоть сплосаешь часомъ, та пособишь«.

На виїзді я прочувъ, що попівна такі гарненько спровадила єго—на силу второпавъ, де двѣрі одчиняютця. Такъ єму й слідъ: нехай не лізе туди, де єго не просять. Вінъ и добрий бувъ, та щожъ, коли удався якийсь ненаситний: усє примівъ би — изъ дівчатами грався,—звісно не абі-якъ, — по ахвицѣрськи, и не зъ абі-якими, а съ паныськими,—въ великій біді — зъ попівськими »Паныські, бачете, каже, лѣчче вміють обойтїтися.« Нашіхъ простихъ дівчатъ — Богъ мілувавъ—не любівъ чіпати. »Необтєса, говорить: надо-ть би сперва поучить ее, штобъ билá приличная для насъ«.

Отакій я брехунъ! брехнею рятувавъ себе, великого зла не діявъ, за те въ Петенбурсі бувъ, підъ Москвою стоявъ и назадъ вернувся. А брехнею,—кажуть люде, — увєсь світъ пройдешь, та назадъ не вернєся.... Часомъ трєба збрехати.

Отъ, хоть би тепєрь—чогó краще? Изъ москалівъ вернувся, міжъ своїми, якъ у Бóга за дверима, живу; а вже повну торбу імъ набрехавъ. Не вєпівъ у село ввійти, а менє вже обступили и просять: »роскажіть намъ, моска́лику, щó ви тамъ бачили у Москoвщині.« — Якъ-то, кажú, не розказати; постійте—тільки пригадаю.—И почнєшь імъ точити такєє, чогó зовєімъ не повóдилось на світї. И слóхаютъ, імъ на здоров'я, наче бъ щó добре росказувавъ; за животі берúтця та регочуть, а ти сидишь собі на почóтному мїсьці, панъ на всю гýбу. И самъ помолодїєшь, дівлячись на їхъ—такі весєлі, и радїєшь, що їхъ звесєливъ. Найбільше булó дїтворá охóтлива слóхати менє, и дівчата не спускали імъ. Абїбъ побачили, що вїлізъ моска́ль изъ хати, заразъ до єго: роскажіть, лишъ, дядечку-моска́лечку, які дивá ви бачили. И колóдку тобі прикóтять: тільки, мовъ, сїдай та росказуй. Отъ и почнєшь.

— Чувáли ви коли про рака морськóго? Мóже й чувáли, да не їли, а я ївъ — однá клєшня съ півпúда.

— Багáцько жъ ви єго одужали?

— Цїлу клєшню упоравъ.

— Якъ-то? Такъ півпúда, дядьку, зїли?

— Дурні ви, бачу я: — тамъ гірі не такі, якъ у насъ: зъ нашого півпúда бóде дєсятъ москóвськихъ пúдівъ, коли не бїльше.

— Такий же то рак! тільки слава, що морський.

А тутъ инший хлопець:

— А були ви въ Солома́хівці?

Такъ и ба́чишъ, що спита́въ тебѣ якийсь вишколений: зна́чить, бувъ вінъ у дяка́ въ на́уці и тро́хи роскусі́въ, якъ нашъ братъ, моска́ль, йно́ді збрѣше.

— Бува́ти, каж́у, недоводи́лось, а проходи́въ ми́мо Солома́хівки.

— Ба́тько ми́ні ка́зали, що то городъ би́льше відъ Ки́ива и церко́въ би́льше.

— Цорко́въ-то, мо́же, й би́льше, та онъ якѣ ли́хо-дзвони́въ не ма́є.

— Ото́жъ спра́вді? якъ же люде дзвони́ють тамъ?

— А у ве́ршу бьють мако́гономъ — тимъ и склика́ють до церкви.

— То жъ мали́мъ хлопця́мъ, а вамъ я пра́вду ка́затиму, бо и въ моска́ля е пра́вда. Ли́хо ёму́ зъ тие́ю пра́вдою!

Три брати́ насъ бу́ло у ба́тька. Ста́ршого я зовси́мъ не зна́ю; мали́мъ ёго панъ узя́въ до се́бе въ коза́чкі. Коза́кува́въ бідола́ха, тільки недо́вго: де́сь въ Моско́вщині Бо́гу ду́шу одда́въ. Ме́ншого я на рука́хъ носі́въ, ти́шився зъ нимъ, та недо́велось співа́ти на ёго весі́ллі, ско́ро мене́ въ моска́лі взяли. Съ то́го ча́су на ві́ки ми зъ нимъ прості́лись. Одру́жився вінъ безта́ланний, мавъ тро́хъ діто́к—усѣ до́чки, та неди́ждавъ ві́ростити ні одні́ї дочкі. Одні́я я оста́вся, прослужи́въ віро́ю и пра́вдою, та й верну́вся на Вкраїну. Хоті́въ бувъ оста́тись де-небу́дь ві́ку дожива́ти приначальстві́, та брато́ва я́кось згада́ла про мене́. »Приі́зжай до насъ — напси́ала вона́:—якъ-небу́дь бу́де́мъ жити, та все покійні́ше, ніжъ у тій Моско́вщині.«

Недо́вго я ду́мавъ: торби́нку на плѣ́чи, ціпо́къ у ру́ки, та й поплѣнта́вся до рідного села́. Весѣ́лее село́! Бага́цько на свої́мъ ві́ку истопта́въ я землі́, бага́цько сі́ль и городі́въ ба́чивъ:—що не ка́жить—моє село́ краще́: на те воно́ рідне, на те я тамъ роди́вся. Стої́ть воно́ бі́ля само́го Дні́пра у за́тишку; весно́ю хиба́ задума́є

Дніпрó пошаліти, розілле геть далéко, підтопить сéла; за те, дякувати ёму—одпу́стити, и пішла́ трава́ рости́, яка́ трава́! Здаётця, усю́ конни́цю москóвськy нагодува́в би́ — и то́ бь не позна́чилось. По той бі́к Дні́пра видні́е Ка́невъ. Вийду́ я съ ха́ти; погляну́ на старо́го реву́чого, подивлю́сь на Ка́нівъ, а тамъ на Чернечу́ гору... Оттутъ, до́брі лю́де, неда́вно поховали́ вели́кого чо́ловіка, оттутъ полігъ той, що ма́ло одпочива́в на свої́м ві́ку. Згада́ешъ сво́е лі́хо... якé воно́ малé одъ то́го, що претерпі́въ пра́ведний Кобза́рь?...

Зраді́в я, якъ побачи́в рідне́ село́, а після́ тро́хи такі́ засму́тисся: — якъ то́ ще мене́, моска́ля, при́ймуть лю́де? Коли́ се пострі́чали́сь ми́ні, изъ на́шого селá, все хло́пці́ молоді́і, безъ мене́ наро́дили́сь; подиви́лись на мене́, зви́чайне́нько уклони́лись: »здо́рові́ були́, ка́жуть, служі́вий.« Зразу́ пізна́в би́ свої́х земля́ківъ, хотъ би зу́стрі́в на чу́жині. И вдовшъ и ви́перекъ про́йшовъ я каца́нську зе́млю, та не ба́чивъ тако́го приві́ту, якъ на Вкраї́ні. Одъ мало́го до вели́кого усі́ зви́чайні́.

— Куди́ се ви, хло́пці́, пита́ю, йде́те?

— На па́нщину́, одві́чають.

— Чи не зна́єте, скажі́ть, бу́дте ла́скові́, де тутъ живе́ Те́тяна Терти́цха.

— Чомъ́ не зна́ти? Иді́ть пра́мо; якъ ді́йдете до ши́нку, возьмі́ть у пра́вий бі́к — послі́дня ха́та бу́де Терти́цивнина́.

— Ні́, ви лу́чче — обі́звася́ оди́нъ, — поверні́ть на горо́дъ: бли́жче бу́де.

— Спасі́бі́ вамъ, хло́пці́: під́у я вже́ пра́мо, щобъ́ и соба́къ дере́вне не дра́тува́ти.

Такъ, ма́буть, къ ра́німъ обі́дамъ при́йшовъ я до брата́воі́. Підхо́жу до сі́ней, стої́ть якийсь чо́ловікъ.

— Оце́, кажу́, Терти́цха живе́?

— Оце́ са́ме; іді́ть.

— А ти́жъ, пита́ю, чо́го тутъ стої́шъ?

— Я черго́вий, одъ ви́праві́теля при́сланий.

»На́ щобъ́ то́ вінъ тутъ зда́вся?« дума́ю, та непосмі́въ за́пита́ти.

Вхо́жу у ха́ту... я́кось усе́ пере́міні́лось. Де ла́вка сто́яла, тамъ якийсь стіле́ць, го́раздъ па́нський; міжъ посу́дою, диві́сся, стри́мать ча́йникъ, та ще́ не абі́який; по ха́ті́ бі́гає цу́циня́ въ мо́-

тўзочці, справді такєє, якъ бачивъ я въ Петенбўрсі, що барини вóзятця зъ нимъ замісто дитини. Ще, прокляте, напало на мене, гарáздъ и гáвкати не вміє; хотівъ ужé ёго по-москóвськи вгостити, та щó, дўмаю, нехай дурне кричить. У хаті ні душі; одна якáсь баба старá-престарéна! Оглéдивъ я її — одита у пáньське плáтте. Щó за ли́хо такєє? невже я попáвъ не туди? Зно́ву питаю:

— Тўтички Тетя́на живé?

— Зді́ся; а то́бі, служі́вий, на щó?

Зра́зу я почу́въ, що відъ не́ї пáньськимъ дўхомъ понесло́...

— Ми́ні, кажú, грéба її побáчити.

— Такъ садис́я, ко́ли то́бі крі́пко нў́жно, — повремени́.

Сівъ я, та не сиді́лось. Чо́го вже я не передумáвъ, щóбъ вто́ропати, чо́го се у брaто́вої та́ка пере́міна усю́де; а ба́би нехо́ті́лось пита́ти: ба́чу, чо́гось злá, — ще ви́лає.

Ужé й пі́зні обі́ди на́чались, вже пі́вні переспи́вали, а Тетя́ни не ма́є. У живо́ті да́вио вже по́чало співа́ти; вра́жа ба́ба хотъ б́и то́бі нaтякн́ула: »чи не хо́чешъ, мовъ, служ́ба, шма́токъ хл́іба ззі́сти?« недога́длива сýча. Зовсі́мъ мавъ сь пересéрдя сказа́ти, що я ро́дичъ Тетя́нинъ: та щó якъ не пові́рить? А́жéжъ мисьця то́ді не на́йдешъ ві́гдé; и такъ б́лі́кає на ме́не очы́ма — цуръ ї́й! А тутъ, то́бі на́ лихо, по́хожає ба́ба, та все плáмкає потпхéньку: щось ла́се, ві́дно, і́сть; ще гі́рше і́сти захоті́лось. Не втэ́рпівъ та́кі.

— Чи не́має, кажу, у васъ, ба́бўсю, чо́го-не́будь, щóбъ дўшу одвести́?

— Чо́го се ти забажа́въ! Хо́чешъ, щóбъ я то́бі горі́лки да́ла?

— Та ні, — чи не́ма́ у васъ шма́тка хл́іба?

— Бага́цько васъ та́кихъ на́йдетця; якъ васъ годувáти, то й не на́ста́чишъ; — и такъ посі́дишъ.

И обі́ди пáньські́ ми́ну́ли, вже ста́ло смер́кати, а Тетя́ни не ма́є. Ко́ли се щось застукóти́ло; погля́нувъ у ві́кóнце, — якáсь бр́ичка не то пáньська, не то жи́дівська, пря́мо у дві́рь сýне. Не вже тутъ сиді́ть брaто́ва?

Справді́ вона́. Увійшла́ въ хату́, вся сні́гомъ покритá (се бу́ло такъ пі́сля Рі́здва). Де взя́лась у ба́би и прі́ткость: бо́язно погля́нула на ме́не, сю́ді — туди́, обтру́сила сні́гъ сь Тетя́ни...

Тутъ я пригля́дився до Тетя́ни: на ї́й бу́ла шубéйка зъ лисі́чимъ ко́лвіромъ, старода́вня, ма́бу́ть, одъ яко́ї пані́ достáлась. На го-

лові ватня шапочка, похóжа на жидівський капелюхъ, — въ панівъ зовѣтця капорцѣмъ; намісто плахти й сподніці тежъ паньске платте, приміромъ, якъ у міщанокъ на місті, такéжъ зайлózене.

»Справді, думаю, — чи не торгýе вона олією, або сіллю?»

Питає баба: — А щó ви, Тетянушка, доладу поярмаркували?

— Дé тобі! Тогобіцькихъ máло булó. Який вже тамъ безъ їхъ базаръ...

Дáлі поглянула на мене: — Це щó въ насъ за москаль?

— Máло въ насъ москалівъ переведѣтця!.. Спитáйте ёго самі.

— Чогó тобі трéба? запитала мене Тетяна.

— Я, кажú, О́диръ, братъ Пётривъ, — прийшовъ до васъ віку доживáти.

Вона мерщій зъ хáти; а баба, якъ почула се, ажъ позеленіла, та такъ пріязно на мене поглядує, чи не обіднвся я, мовъ, відъ її лáски.

»Гáшко, иди сюди! Гáшко, дядюшка твій, москаль, прийшовъ!« а самá такъ пильно мині въ вічі поглядує, та дивуєтця. »Оцё, ий Бóгу, зовсімъ мій покійничокъ Петро; тільки той молодший бувъ... Підвеліжъ ви мене — и сидять собі мовчки.« Вхóдить и Гáшка (по нашому бъ то Гáпка), гáрна изъ себе дівчина та не по-наськи одита. Старовина на ий якáсь булá, мóже колись и до-лáдня, та, бáчвшъ, все те изнівечно и не пришлóсь на неі. Підійшла вона до мене... вiгдe дітись, трéба поцілувати дядька; помóрщилась, поцілувала. Після казала мині, що ий не велип цілувати москалівъ и въ Вели́кдень: хибá вже то рідний бувъ бáтько. Ще влізло якéсь малé. »И се, кáже Тетяна, мой дóненька; на Параски́ пiде ёму́ п'я́тий рікъ.« Гáрно ми зъ нимъ поцілува-лись, — тільки вонó, ма́буть, не злюби́ло моска́левихъ колю́чихъ усівъ.

— Прошавáйте, (кáже баба,) Тетянушка: — порá вже мині до до́му. Ви й самі тепе́р упóраєтесь (ще разъ поглянула на мене).

— Щó се у васъ за лю́дина булá, — питаю я, якъ вийшла баба.

— Це, щобъ ви зна́ли, одъ вправі́теля мині приспáєтця. Вона́ мині усé попо́рає, догледить худóби, а на нічъ пiде до до́му; вона́ тутъ недалéчко відъ насъ живé, — мото́рная бабúся.

Поси́дали вечéрати; се да те, та й розба́лакались, — я́кось ве-селіше мині ста́ло. Дáлі братóва й кáже:

— Ви, бáчу я, дýже розгладáєте по хáті и на насъ пиль-

но подивлюєтесь. Вамъ дивно, що ми не по-мужицьки живемо; звиняйте, що не оповістили васъ заранше, якá зробилась переміна. Стривайте, якъ повечеряємо, усе розкаж́у.

— Дóбре, каж́у; а то́ я справді́ дивю́сь.

Повечеряли; уложи́ла Тетя́на спати́ мале́ньку дівчину; ста́рша сі́ла недалечко́ коло ма́тері, слухати́ її, а мо́же, и на дядька-мо-ска́лі подиві́тись.

— Слуха́йте, О́доре, ка́же, брата́ва, та тільки́ не зві́ть мене́ Тетя́нушкою, неха́й то при лю́дяхъ, для звича́ю, а тепе́рь ми свої́ рідні́, — ніхто́ не осудить́ насъ. Кажі́ть пря́мо »Тетя́но«: такъ мене́ и покі́йничокъ мій́ звавъ, — ле́гко ё́му лежа́ти въ землі́. Якъ вийде́мо ко́ли до ко́го въ го́сті, тоді́ мо́жна вже и по-благоро́дному; ви са́мі зна́єте, якъ тамъ що́ лу́чче тре́ба и зроби́ти и вимови́ть, щобъ не засмі́яли. Я вже, ба́чете, въ примі́рь тепе́рь собі́ взяла́: ко́ли зроби́лась па́нією, то й не тре́ба спуска́тись. Лю́де не подивля́тця, що́ я бу́ла ко́лись па́нією якъ не бу́ду берегти́ себе́. »Бу́ла ко́лись па́ні,« ска́жуть, »а тепе́рь така́ сі́рйчка, якъ би́ й ми«. О́ть-що скажу́ть!

— Кажі́ть же скорі́ше, якъ ви зроби́лись па́нією?

— О́тже ви не такъ обі́звали́сь до мене́, якъ би́ я хоті́ла. Обхо́дьтесь зо мною́ такъ, ніби́ я справді́ бу́ла мужи́чка, примі́ромъ якъ ва́ша покі́йная ма́ти, не въ гні́въ ї́й ка́жучи.

— Ні́ вже, каж́у, Тетя́нушка Ива́новна, ко́ли держа́тись чо́го, то одно́го: ко́ли па́ньського звича́ю, то па́ньського, — неха́й бу́де по па́ньські́!

— Бо́гъ зъ ва́ми — ми́ні васъ не вчи́ти; кажі́ть, якъ са́мі зна́єте (а са́ма́ ї́й ра́да, що́ такъ назва́въ).

— Тільки́ ось що́ скаж́у вамъ, не во гні́въ бу́де. Ко́ли такъ, зові́ть мене́ Тетя́ною Ива́вною, а не Тетя́нушкою Ива́вною: Тетя́нушка́ я́кось не дола́ду, хочъ покі́йничокъ и любя́зно такъ звавъ мене́, та то да́вне: примі́ра съ то́го не бра́ти молоді́мъ.

— Дóбре. Такъ якъ же ви, Тетя́на Ива́новна, зроби́лись па́нією?

— Дивно́ вийшло́ ді́ло; що-ра́нку, що-вече́ру молю́сь Бо́гу, що́ вінъ огля́нувся на насъ сі́ріть. Са́мъ зна́єшь, Пе́тра́ я поховала́ три го́ди томۇ́ наза́дъ — бідно́сть насъ одо́лила; огля́ну́лась я кру́гомъ, — пусти́ремъ стои́ть ха́та, у ха́ті зли́дні живу́ть, — хотъ би́ вільная, а то́ па́ньська. То́бі, мій́ бра́те, не довело́сь зна́ти на́шого па́на: си́бірний панъ, а не чо́ловік! Тро́є ді́токъ оста́лось зо мною́ —

усе дочки. Старша вже зовсім була на вірості—пішна та хороша. Отъ я и думала розпорядитись-віддати її куди-небудь въ робітниці, а підстаршеньку посилати на паньщину. Ді тобі—панъ слухати не хоче; не такъ панъ (бо вінъ невходить въ такий дрібязокъ), якъ ті підпанки, прикащики та вправителі: «нехай, кажуть, обидві ходять на паньщину». Мені заставили дойти корови панські. Колибъ одна, щоби нічого; такъ лихо, дитину ще треба було годувати. Рідній дитині не рада стала, бачучи, якъ воно, мале, гине. Дарма що корів доіла,—гортячка молока було не випросишъ; ще надъ тобою, бачъ, підгліжують, щобъ не вкрала панського. А хочъ би й вкрала? Не вжежъ рідне дитя втопити?.. Мала людамъ его віддати, та й люде такіжъ сіромахи, пригночені—нікому ввірити. Вільні козаки, ті й подавне не взялибъ, вони гордують передъ нашими; — и то сказати, якее імъ діло до чужого ліха, аби у себе було тихо? Старші дочки було що-вечора вертаютьця зъ паньщини—іхъ треба нагодувати. Оттакъ я цілий рікъ білась изъ дітьми. — А вамъ, брате, добре було въ Московщині?

— Хвалити Бога, Тетяна Івановна, мені хліба не доводилось прохати; який бувъ, та бувъ, а все голодний не сидівъ. Чомъ же ви до мене не прислали? може чимъ-небудь помігъ би вамъ?

— Я такъ и думала; а якъ би у васъ нічимъ було допомогти? Вамъ легше бъ стало, почувши моє ліхо? Все гадалось, може лучче буде. Отже воно такъ и вийшло. Прийшлось мені виддавати старшу дочку, Уляну, заміжъ; лучився гарний парубокъ, тільки—ліхо его — такий же голий, якъ би й ми, коли не краще. Ми, бачте, въ бідності жили, та въ затишку, ніхто не зачипавъ насъ, а его не любила челядь панская, — мабуть за те, що вінъ трохи змагливий бувъ — нігдѣ не було просвітку. Не йди, кажуть, Уляно, за его: ліха наберетесь на своїмъ віку. Що сь того, що ви покохались, якъ нічимъ буде жити? одна голова, кажуть, на плечахъ не такъ важка, якъ дві. »Вонó й правда, мамо,« отвітила доня: не судилось мені бути за нимъ (що маю робити!) — нехай буде по вашому, матусю,« та й осталась дівувати... Недовго дівувала! Якось одного дня звуть мене до вправителя; злякалась, та треба було йти: бачите, не до того вправителя, що зъ нашихъ бувъ и не таку силу мавъ при паньскімъ дворі, а до найглавнішого. Ви его знали, Оѳѳоре?

— Знавъ, добре знавъ. Вінъ ще жалівъ, що мене оддавали

въ некрѹти: »ти бѣ, сказавъ вінъ, бувъ гарний хлопець у мої покої».

— Ні, О́е́доре, не той; той давно вже вмеръ. Тепе́рь у насъ новий вправитель, Німець, великий чинъ має; вінъ и вправляє и па́ньськихъ дітей учи́ть. Отъ, прийшла я до ёго, вклонілась до са́михъ нігъ, та бою́сь и підня́тись: що́ то, мовъ, ми́ні ска́же? (а бувъ такий стрóгий на ви́дъ.) »Встава́й, говори́ть, же́нщино, ти хоті́ла ви́да́ти дочку́ сво́ю за́мижъ?«—Хоті́ла, па́не; а са́ма такъ и тру́шусь; ще приче́питця, за́чимъ ё́го не опові́стила.—»И до́бре, ка́же, сді́лала, що́ не ви́дала́, пуска́й она́ оста́нетця за мно́ю, при́веди́ її ко́ мні.« Ні жива́я, ві ме́ртва́я ви́йшла я зъ па́ньськихъ поко́ївъ. Пропа́ла, ду́маю, дочка́! якъ то ще їй сказа́ти? Невспи́ла я зійти́ зъ га́нокъ, пострі́чавъ мене́ казначе́й, та взявъ мене́ за ру́ку, и пові́въ до себе́. »Я зна́ю, чо́го ти ходи́ла до вправите́ля; не турбу́йся, уволі́ ё́го во́лю, до́бре бу́де; вінъ не оби́дить твоє́ї дити́ни, бо спра́вді́ її лю́бить.« Кого́ вже не пита́лась, все е́днє ка́жуть: одда́й дочку́, не бу́дешъ ка́ятись. Запита́ла я у дочкі́—и слуха́ти не хо́че: »пропаду́, ка́же, лу́чче, та не зледа́щю«. —Яка́, кажу́, ти чудна́я! я усі́хъ пита́ла, ка́жуть—по лю́бові́ бу́дете жи́ти. — »И ви, ма́мо, проти́ мене́? такъ зна́єте що́, ма́мо: я піду́ до па́ньского ста́ву, та тамъ и вто́плюся. Не бу́дете ба́чити́ сорому́«. Ду́рна́я, кажу́, що́ ще бу́де, а ти такі́ рече́ вимовля́ешъ: послухай ма́тері, сходи́ за́втра до вправите́ля, а тамъ бу́дешъ робі́ти, якъ са́ма зна́ешъ.—Вга́мовала́ дочку́, ви́шла вона́ до ёго. Співдні́ не бу́ло ї́й, надъ ве́чори́ верну́лась. А що́, пита́ю я: яка́ па́ньська ла́ска?—»Обма́не врагъ,—ка́же: спра́вді́ бу́дешъ моє́ю жи́нкою, не допу́щу, ка́же, и твоє́ї рідні́ до бі́ди.« Тоді́ я поча́ла ї́й блага́ти, якъ умі́ла; вгоди́, про́шу ї́й, вправите́лю: ба́чившъ, вінъ ще по за́кону ро́бить; дру́гий би, на ё́го ми́сці, си́лою взявъ тебе́, якъ перші́ вправите́лі и робі́ли ча́стенько. Ува́жъ, кажу́, ра́ди ма́тері, не дай на́мъ усі́мъ пропа́сти; и тепе́рь то́льки що́ живемо́, а росе́рдишъ ё́го—гірше бу́де.« Таки́ вблагала́ дочку́: й до́сі зъ вправите́лемъ живе́.

— Якъ то, Тетя́на Ива́новна, не ви́нчана живе́?

— Се, ба́чете, ще то́льки два годки́ не ви́нчані живу́ть. Усе́ жалку́ють, що́ не мо́жна до́бітись одъ архере́я позво́лення, бо вправитель Німець. А паноте́ць ка́завъ, що́ вінъ и се́годні́ повинча́въ би якби́ то́льки ё́му архере́й благослови́въ.

— За панотцёмъ діло, кажў, не стане, абі за вінчання давъ, сами знаємо; та, мабуть, самъ не хоче вінчатись.

— Де вамъ, Оёдоре, не хоче? у їхъ и дитинка е; якъ же бъ то, дитя мавши, не повинчатись! Вони-такі й вінчані, тільки не по-нашому, а по-німецькому, такъ що треба ще по нашому, тоді зовсімъ бўде по закону.

— Брэше вінъ, якъ собака, хоча ви ёго и вподобали; такъ и скажіть ёму: казавъ, мовъ, мій рódичъ москаль, що ви брэште, коли мóжно на одній двічі підрядъ вінчатись. Дóбре, Тетяна Івановна?

— Такъ не мóжна казати, а ось скóро Улянка сама прійде до мене, — тоді и роспитаєте.

— Кажіть, щó дальше булó?

— А щó дальше? вівзволивъ мене, спасібі ёму, изъ неволі— тепёръ я пані; якъ не вівзволивъ тамъ, а все не стідно въ люде показатись.

— А люде чогó-небудъ часомъ не гомоня́ть про Улянку?

— Щó імъ гомонити? може щó й сказа́либъ, та е кому роті заціпить, — не розбала́каютця д́уже.

— А я бъ, кажў, не захотівъ тако́го пánства ні за які гроші.

— Дóбре вамъ тепёръ, а булі бъ ви на моімъ місьці, не тіеі заспівалибъ. Подивітесъ лишень сюді, чогó тутъ не мае?—И показáла мині братова свою скріню зъ усімъ бага́твомъ; у самóі óчі такъ и розгорілись, — ажъ затрусілась. »Усё е, усёго достáну, хибá пт́ичого молока не доб́уду, бо и въ панівъ ёго не мае. Щó въ пáна е, те и въ мене е; чогó я не достáну, тогó й пáнові не доб́ути. А булó ко́лісь, що я нічо́го не ма́ла. Сорóчки для дити́ви не ма́ла!.. Нехáй зна́ють ворогі, що я не дарёмне набрáла о́цю худóбу (вже, ма́буть, де́сятний разъ перевёртуе її, та розгляда́е); подивітесъ лишъ, які сёрги, намистá, а ось пёрстінъ зъ вéликимъ кáмнемъ... щó я за ёі л́ихо в́итерпіла, гріхъ вчині́ла, дочці óчі за... і́й Бо́гу, ска́жуть, що я дочці óчі завяза́ла. Нехáй ка́жуть. Ви, Оёдоре, не пойметé віри, щóбъ я, рідна ма́ти, дити́ну зв́ичила?« — Та й заридáла.

— Госпідъ зъ ва́ми, Тетянóчко (мині жáлко її ста́ло), ніхтó нічо́го не ска́же; я пёрвий при́шійю яз́і́къ том́у, хто в́имовить щó противъ васъ; нехáй уся́кий себе зна́е. Не пла́чте, гóді. А зна́єте, я скажу вамъ спасібі, до землі спасібі?

— А кажіть, за що?

— За те, що ви не дали руйнувати своєї хати. Старá хата та по-наському зроблена. И печи не розкидали, и полéжати е де. Ажé жь мóжна мині бóде засну́ти на печі, ростріо́хані кістки попáрити? Кажіть, — мóжна?

— Спочивáйте собі до схочú, усью пічть вамъ дарýю. Ко́лі захóчете, злізете на пілъ; я такъ и зостáвила ёго, якъ при по́кійнику бувъ, тутъ вінъ и спочівъ на віки. Ви не боязкі?

— Щобъ моска́ль чо́го боявся! ще не ві́дано!

Побалáкали ми ще тро́хи, та й посну́ли. Ті́льки мині до́вго не спáлось: усе́ дума́в, якъ брато́ва згубі́ла свою перва́чку. Побáчить би мині Уля́нку; мóже вона́ чо́го чи не розка́же.

Оста́вся я на хазя́йстві.

— Оце́, спасі́бі вамъ,—ка́же Тетя́на Ива́новна,—що ви при́йшли до насъ: тепе́рь я вільна на всі чо́тірі. Ви бóдете всёго доглядáти—а я... лі́хо моё... трéба и сю́ді й туді́—и клю́шницю одвіда́ти, и съ конто́рщицею побáчитись, та все ні́коли бу́ло. За одні́мъ разо́мъ ви вже погля́дуйте и за Га́шкою; вона́ вь ме́не хоро́шаму дівчи́на, та все я́кось бо́язно (и почала́ щось тихе́сенько Га́пці гово́рити) малю́ю бра́ти съ собо́ю.

— До́бре, кажú, ті́льки якъ васъ не бóде до́ма, не приси́лайте оті́єї ба́би, що пе́рше у васъ бу́ла.

— Чо́мъ такъ?

— Не вподо́балась вона́ мині́—і́сти ці́лий де́нь не дала́, якъ я напе́рве при́шовъ до васъ.

— Ма́буть, старá, сама́ забу́ла про ї́жу, та й вамъ не догада́лась да́ти. До́бре, я дру́гу знайду́ (але́ не бу́ло бі́льше ні́ яко́ї).

Таки́ часте́нько кі́дала мене́ брато́ва — ко́лі не до кумі́, то до сва́хи,—на́йде куди́! де́ й рі́днія набра́лась. Сиди́мо ми йно́ді зъ Га́нкою часъ, дру́гий и тре́тій, мо́вчки; вона́ ненáче обі́гає мене́, а я бо́юсь д́уже розговори́тись, щобъ не вразі́ти ді́во́чих уше́й сво́єю моска́левою рі́ччю.

— Ви, мóже, за́питає́, кúшати хо́чете.

— Кúшати, кажу́, не кúшати, а і́сти здо́рово хо́четця.

Почервоніє небо́га, ніби відъ молодого. — Зара́зъ, ска́же, го-то́ве бу́де.

— Не турбу́йся, небо́го; я й самъ доста́ну шма́токъ хлі́ба, а тобі, ба́чу, не нахо́дитись на дя́дківъ та на ті́токъ. — Зно́ву дівка почервоніє.

Або́—»роскажіть що-не́будь (дя́дькомъ вона́ не назива́ла мене́), якъ тамъ у Петербу́рсі. Сестра́ Уля́нка ка́же, що її чоло́вікъ, чи то, бакъ, ви́правитель, бу́вавъ въ Петербу́рсі.

— Мо́же, й бу́въ, хто є́го зна́є; такихъ, якъ вінъ, бага́цько тамъ.

— Тамъ, ка́жуть, усе́ вели́кі пані́ живу́ть.

— Чомъ не живу́ть? Живу́ть ще більші́, ніжъ ми зъ тобо́ю.

Счервоніє дівка и замо́вкне. Отта́къ ці́лий де́нь, якъ нема́є Тетя́ни Ива́новни; та́ при́йде, хочъ ка́зна, роска́зує, та все немо́вчить.

Надо́ило ми́ні такъ жи́ти зъ небо́гою. Ставъ я запо́бігати въ не́ї ла́ски: мо́же, ду́маю, спра́вді не ві́рить, що я її дя́дко, або́ ма́ти наговори́ла де-що якъ тре́ба вести себе́ по-па́нські. Про те, ні що́ не бере́. Пості́й же, ду́маю, зна́ємо тепе́ръ, якъ підступі́ти до небо́ги: зачиплю́ лише́нь її гарне́нько—що́ бу́де, то й бу́де. Діжда́вся я того́ ча́су, якъ зоста́лись у дво́хъ; отъ и ка́жу їй:—скажі́ ми́ні, бу́дь ла́скова, Га́пко, якъ то Уля́на дово́дитця упрavíтелю: спра́вді жі́нка, або́ ні?—Дуже́ не хоті́лось ми́ні пита́ти її, але́ одна́ково тре́ба дозна́тись пра́вди: ма́ти ка́же, та не дока́зує, лю́де біль́ше збрешу́ть, пови́на Га́пка лу́чче зна́ти. Ще́ такі́ мавъ наді́ю розвору́шити її, якá то вона́ ви́явитця изъ се́бе. Не стя́мплась дівчи́на, відкі́ль ви́стрели́ло; ста́ла якъ укóпана, дивля́чись на ме́не.

— Чомъ же тобі́, кажú, й не сказа́ти?

— Ви́ самі́ й безъ ме́не зна́єте: на що́ вамъ ка́зати? ма́ти все́ росказа́ла.

— Слу́хай, небо́го; не сорóмся старо́го моска́лі, роскажі́ єму́ все, якъ чу́ла, якъ ба́чила, вінъ не осóдить тебе́. Я рідни́й ва́шому ба́тьку, не посмію́ зну́щатись надъ є́го дітьми.

Вона́ зно́ву погля́нула на ме́не, ніби хоті́ла дозна́тись, чи пра́вду моска́ль ка́же.

— Мо́же тобі́ ма́ти наговори́ла що́ нела́дне на ме́не. Чого́ бо́ятись? кажи́ въ ві́чі — послóхаємо.

— Вони нічого не казали, — тільки веліли не обходитись з вами, якъ изъ ріднимъ дідькомъ. »Вінт«—(сежъ то про васъ кажуть)—хочай дідько, та москóвськимъ дұхомъ відъ ёго па́хне.

— Правду сказала тво́я ма́ти. — Нехай я моска́ль, напáхався москóвського дұху, але́ ніхто́ мене́ ні вь́ чимъ не урі́кне: прýмо лю́дямъ вь́ ві́чі дивлю́ся. Хай спрóбує вона́: мо́же, й не подивитця... Такъ щóжъ? якъ Уля́на до́водитця вправі́телеві? ти́ мині́ не ска́зала...

— А нійкь: такъ собі вь́ ёго живё, а черезъ не́ї и ми по́троху. — О́двітила та й запла́кала.

— Не плачъ, небо́го, не плачъ; щó зроби́лось, не ве́рнетця. Я за́тімъ тебе́ спита́въ, щóбъ уві́ритись, — правду ма́ти тво́я ска́зала. Збрехáла—и передъ кимъ?... передъ свої́мъ! Щó я їй запо́діявъ? Якъ хо́чешъ, во́лі їй во́лю, одцу́райся свого́ дядька, я не вла́стенъ тебе́ прину́дити, щóбъ слұ́хала мене́. Мо́же, я вамъ й ли́ха бажа́ю, почі́мъ зна́ти? мо́же, ма́ти такъ и дұмае. Нащóжъ бу́ло ви́кликати до се́бе: »прихо́дь, мовъ, у мене́ спо́кійно ві́къ доживе́шъ.« Та ще й ді́тей свої́х навча́є мене́ не зна́ти.

— Я васъ, дядечку, не цу́ралась, та мату́ся навча́ли; а ви ще й са́мі́ якось нела́скове дівете́ся на мене́.

— Ні́чого тутъ гово́рити, обо́є ми ви́нні; я, ба́чть, не приви́къ кла́нятись, та ще ко́му? небожа́тамъ; а ти́ да́лебі́ дивисся я́кою́сь горо́дьско́ю.

— О́гъ, ба́чте, ви за́разъ урі́кну́ли мене́. Яка́ я горо́дьська́? що́ на ми́ні́ намі́сто доро́гее? що́ плахти я не но́шў? ка́жіть, яка́ я го́рьська́?

— А то́бъ ще й ні — Та й дивлю́сь, щó з не́ї ви́йде.

— Плюва́ти я хоті́ла на все це. На мене́ и такъ усе́ дивля́тця, на́че я, Богъ зна́, яка́я. У це́рковъ ви́йдешъ, такъ и відсту́пають одъ тебе́, якъ одъ зачу́млено́ї: »доро́гу дава́йте,« ка́жуть: »не ба́чите, му́жичкі́, що́ пані́вна и́де«. Хиба́ я то́го не чу́ю, якъ во́ні́ глузу́ють изъ мене́? Хо́чете, дядьку, за́втра ні́чого се́го не бу́де на мені́? Хо́чете? Не роди́лась па́нією, и не бу́ду панува́ти. Му́жичка я — такъ щóжъ таке́? А му́жичка й нелю́дина? якъ по ва́шому?

— Лю́дина то лю́дина, та не объ́ ті́мъ рі́чъ; всі́ ви спе́ршу приткі́ї, а ді́йде до ді́ла, и прити́хнете; не ти пе́рва, не ти послі́дня. Хо́чъ би, примі́ромъ, сестра́ тво́я Уля́на? Ма́ти ка́же—дұ́же баде́рї́лась, а якъ при́йшло́сь, му́сила послұ́хати вправі́теля. Такъ, чи́ ні?

— Брехня, їй Богу, брехня. Уляну обманіли: сама мині, плачучи, недавно казала: »погубили, каже, сестро, и вроду мою и щирость, та не вернешь«; ще хто обманів? матуся сама; усе їй дбали, й щастя и весілля — и збили бідну. Безталінна та й дурна була... наскочили бь на мене!

— А щобъ ти, кажь, діяла?—А мині гарно було слухати тії щирі речі.

— Побачилибъ тоді — наплювала бь їмъ въ бороду. Бачъ, старий бородатий задумавъ згубити такъ дівчину—ви ще не бачили Уляну?

— Ні, не бачивъ.

— Побачете, то й скажете. Що зъ єго? Гнидязий якийсь, та ще на те лихо Німець — казнащю! Казала Уляні: не слухай ти єго старого собаки, вінъ бреше. »Якъ то каже, (ще обідилась) — ти не бачила, який вінъ щирый та ласкавий, дарма що не нашої віри.« Отъ теперъ и дивитця на єго бороду, та просить: ходімо, серце, обвінчаємось. Повремені, говорить, дүшенька, началство не велить. Самъ, злодіяка, не хоче, щобъ їмъ. . та цуръ їмъ! Хвалилась зъ жалю Улянка, що намъ черезъ неї лүчче буде... такі лүчче стало, щобъ ніколи такъ не було! Знаєте, що мині мати що-дня и що-ночі въ голову товче?

— А що? Учитъ, якъ по-паньскі ходити?

— Эге, те саме, та ще більше. Не те, каже, наділа: одягається якъ Уляна; сімъ разъ на день заставляє вмиватись та натиратись якимсь зіллямъ, щобъ то, бачете, покращала; та все гризуть голову: »своеї години цураєся, сяка-такá; васъ міжъ люде вівела, а ви и ўхомъ не ведете; можебъ и тебе звела въ такий парі, якъ Уляну.

— А що жъ, бўцимъ то и не хочеш? знаємо васъ!

— Не діждете, дядьку, щобъ я зробила такъ, якъ Уляна... Отъ вамъ що!

Тутъ вже я не витерпівъ, жалько стало мучити бідну дівчину.— И добре, кажь, небόго, дүже добре, моя голубко. Не втерпівъ, обнявъ її и самъ заплакавъ, заплакавъ відъ радости, що бачу такъ дівчину: оцято, дүмаю, звеселить мого Петра на тїмъ світі.— Робіи, кажь, Гапко, якъ правдиве серце тобі скаже, та добрі люде на рають. Почитай та не слухай матері, коли вона дүрить тебе; вона ще не такъ одүрить.

Кріпко міні захотілось приверну́ти Га́пку на свою́ сто́рону—сякть-такъ, думаю, та не дамъ їй пропа́сти. Да́лі прийшло́ ще міні въ го́лову звірити їй, чи то спра́вді вона́ така́ настійлива и кріпка́ на ділі, якъ въ ре́чі. Та й, кажучу:—зна́єшъ що́, Га́пко?

— А чо́го вамъ тре́ба, дя́дку?

— Зроби́шъ, чо́го я бу́ду проха́ти.

— Кажіть — чо́мъ не зроби́ти, коли́ можна?

— Ябъ хоті́въ, щобъ ти добу́ла собі пла́хту, віно́къ съ кві́тками на го́лову, сорочку наськую, зна́єшъ, мережа́нну, та оді́лась би якъ слі́дъ. А то що́ се на то́бі нади́те? Непові́ривъ би, що мо́я небо́га, якъ би́ ма́ти тво́я не сказа́ла; ні на́що похо́жа.

— Я сама́ об́ъ ти́мъ да́вно думаю, та не мо́я во́ленька. Ма́ла я коли́сь пла́хту, хочъ убо́гую,—отъ же міні́ въ їй весе́ліше бу́ло, ніжъ у ці́мъ па́ньськимъ. Якъ бу́ло міні́ годки́въ зъ двана́дцять,—якъ небу́дъ бу́ло ві́рвесся одъ ма́тері и збіга́єшъ туди́, де дівча́тка збіра́ютьця. Коли́бъ ви зна́ли, дя́дечку (вона́ думала, що я моска́ль, нічо́го то́го не зна́ю), якъ тамъ весе́ло: міжъ усі́ма я рі́мна, ніхто́ не ганбу́є на́до мно́ю;—а які́ тамъ пі́сні співа́ли! Ча́сомъ луча́лось, и до ма́тері збіра́лись—хоча́ ми бі́дні бу́ли, та ха́та простора́на — ма́тинка усмі́халась, дивля́чись на насъ, що ми весе́лі—ще та́то живі́ бу́ли, ще Уля́нка дівува́ла, не зна́ючи сво́єї ли́хої до́лі... А тепе́рь? са́мі жъ боро́нять співа́ти: »забува́й, ка́жуть, му́жичькі́ співи« У́жé я їй забу́ла де́-кото́рі, а па́ньськихъ не навчи́лась, та й не у́чать мене́ нічо́му: дурна́я, та ще, ба́чете, у па́нії ті́кають. Ні, бо́юсь замови́ть ма́тері про те, що́ ви ска́зали. Спи́тають — на що́?

— Пості́й же, небо́го; ще не вели́кеє ли́хо, хочъ и спита́е. Я скажу́ тво́їй ма́тері, що́ міні́ тре́ба де́-зачі́мъ въ го́родъ; у мене́ е тро́хи гроше́ня́тъ, отъ я и куплю́ то́бі пла́хту, са́мъ ви́беру, куплю́ віно́къ та й прине́су: то́ді му́ситъ вона́ позво́лить все нади́ти. А що́? по-москво́вські́ пригада́въ, га́?

— До́бре, дя́дечку,—та й кину́лась мене́ цілува́ти:—рі́дний ми́й ба́течку, васъ зъ не́ба міні́ верну́ли. А́жéжъ ви мене́ лю́бите?... А я вамъ пі́сні заспі́ваю, що́ лю́де навчи́ли, що́ не́нька коли́сь співа́ла. та тепе́рь не співа́е. Заспі́ваю усі́хъ, котрі́ згада́ю: ма́лою у мене́ бу́въ го́лосъ, сві́вачки зъ мене́ споді́вались, а тепе́рь, мо́же, згуби́ла. Ли́шенько, недо́ле мо́я!

— Не жу́рися, небо́го, у дво́хъ заспі́ва́ємъ; неха́й чу́ють, якъ

дядько-москаль зъ небогою співає. Не журіся, Гапко, та гляді, матері не вь усі дзвоні.

Оттакъ ми звійшлись зъ небогою, а Тетяна Івановна нічого не догадується (а може й постерегла, та не каже поки-що).

Якось вечеряємо ми, — вона й каже: лагодьтесь, Оѣдоре, ити до вправителя; хоче васъ бачити.

— А що мині, кажу, лагодитись, надівъ муніцію, та хочъ и заразъ, противъ ночі, до ѣго.

— Якъ-то можно, одвічає, до такого лиця солдатовъ ити, острамитѣ й менѣ: онъ, скажуть, москаль швендає, дядько Уляннѣ. Ні вже, якъ хочете, а я добуду вамъ каптанінку, щобъ були похожі хоча на моськовського купця.

— Лягайте жъ, кажу, Тетяна Івановна, лѣчче одпочивати, а я такъ завтра й махну до ѣго вь оцій солдатській хвормі; москаля не вижене, — ще медаль начинлю; а купця справді вь шію вибьють зъ горилиць.

— А у васъ и медаль є? я й не додивілась.

— Эгѣ, кажу, ви ще не знаєте, що я кавалеръ. И показавъ ий усю свою кавалерію.

— А все бъ вамъ, здається мині, не годилось йти у салдацькому.

— Я всюди свободно хожу, куди здѣлаю — що за невидаль вашъ вправитель? я самъ такой же какъ онъ; никто не посмѣй загороживать дорогу, — заговоривъ я по-московськи — Та къ обіднѣму часу и попівся до вправителя.

— Стривайте, — кричить Тетяна Івановна: палицю возміть, а то тамъ собаки зліощі:

— А вотъ она на што? — и війнявъ шаблю: — пусть-ка тронетъ.

Замовкла братова, мабуть злякалась, що я вимовлявъ краще ніжъ її вправитель-Німець. Довго ще оглядалась вь-слідъ мині — и вь голову не приберѣ, що я такий смілий.

Прийшовъ я до вправителя. Подивівся — великий будинокъ стоить, годівся бъ не аби-якому пану, не то Німцеві; питаю: а кудижъ тутъ до ѣго вь горилицю добратись? »Бері, кажуть, »москалю, все вь гору, на самісінський верхъ.« Обридло вже лізти вгору: оцѣ, куди забралась Уляна, якъ то нігъ собі тутъ не повертає. Такі пацани вь горилицю, увійшовъ и питаю:

— Де тутъ вашъ вправитель живѣ?

— На щó вони тобі? їх́ дома нѣту. Коли д́уже надо, то обожди́.

— Такъ доложі́ Уля́нці: моска́ль, мовъ, х́оче її ба́чити.

— Які́й Уля́нці? у насъ тако́вої не нахо́дитця.

— Ти, каж́у, найди́ мни́, яка́ въ вась тамъ найгла́внша.

Приве́ли мене́ до Уля́ни Петро́вни: «тобі́, кажуть, оці́єї надоть?»

— Хоть и ці́єї.

Подиві́вся я на не́ї, ви́йнявъ хусти́ну мерщій нісѣ́ втѣрти, щобѣ́ часомъ не зля́катись. »Гарна, думаю, па́ні, зовсімъ не похо́же, щобѣ́ я бувъ її дядько, а все-таки́ не кра́ща моє́ї Га́пки« та вже наля́годився такъ и бря́кнути їй: »поцілу́йте-лишѣ́, Уля́нко, сво́го дядька-моска́ля,«—коли́бъ вона́ не поспі́шила запитати́:

— Чо́го тобі́, служі́вий, ну́жно одѣ́ мене́?—мовъ са́ма чере́з ма́тирѣ́ не клі́кала. Та се, бачте, при дво́ровихъ такъ. Я такъ їй дола́дне моргну́въ:—догада́йся, мовъ, Уля́но, проже́ні оці́х цу́циківъ-лаке́ївъ, — що спра́вді́ догада́лась: махну́ла, — такъ и похो́вались.

— За́йдіть—ка́же я́кось т́іхо та любя́зно,—въ мо́ю го́рницю, побала́каемъ зѣ́ вами́.

Уви́шовъ я, въ го́рниці́ при́брано, гарно; цу́ценя́тъ чимáло; карти́ни ві́сять хоро́шіі (трохи сорóмні), звісно́ якъ у па́нівъ; здиві́ла мене́ найбільше табатѣ́рка, що лежа́ла на столі́: не вже то Уля́на, така́ хоро́ша, ню́хає зѣ́ не́ї? А вона́ була́ спра́вді́ хоро́шая: на щó вже Німець, — а ні́где не найшо́въ кра́щої!

Приві́тала́ вона́ мене́ якъ тре́ба, нагоду́вала, тільки ка́зна-чи́мъ, які́мсь німе́цькимъ. Посі́дали ми и поча́ли бала́кати.

Сѣ́ пер́вого ра́зу я завва́живъ, що вона́ не́хоча пі́шла́ жи́ти зѣ́ вправі́телемъ́.

— Якъ́би́ ви, ка́же, зна́ли, якъ́ я не хоті́ла завязати́ собі́ очі́; все ма́ти наробі́ли; оду́рили та тепѣ́рѣ́ и ка́жуть: не жу́рися, чере́з те́бе, до́ню, и намъ́ потѣ́шло.

— Чо́го тобі́, Уля́но, жу́ритись—звиня́й, що незвичáйно на́звавъ те́бе:—аже́жъ ви віньча́ні по-німе́цькому?

— Вамъ́ ма́ти ка́зали, а ви ї́мъ и пові́рили. Вже́ дити́ну ма́ю, хоть́ би́ є́го пожа́лівъ, та ні́ — неві́дно напе́реді́ нічо́го; загі́ну, я, дядьку́, загі́ну! Сѣ́рце мо́є чу́є, що вінъ́ кі́не мене́ зѣ́ дитя́мъ.

— Плю́нь, каж́у, ти на є́го бага́цтво, неха́й воно́́ є́му́ на позві́ння, та верта́йся до насъ́: якъ́-небу́дь бу́демо пробу́ватись.

Уляна мала щось одказати, засмутилась, а тутъ на віручку прийшовъ и вправитель. И въ Москві я не бачивъ такого мизерного, поганого; ззаду и спереду миршавий, гідко скіпками взяти; борода въ ёго якъ клоччя, и то місяцями вірвана. Такъ мині и пригадалось, чи не бувъ вінъ часомъ тоді зъ жидами, якъ їхъ зъ десятини хватає; щось похоче на те.

— А що, москалю—такъ уїдливо заговоривъ до мене—ви й не пізнали моєї Уляни? на всімъ селі нема кращої.

— Я, кажу, зовсімъ її не знавъ, бо батько ще тільки оженився, якъ я пішовъ у москалі.

— И перше вона гарна була дівка, та пропадала; зжалився я надъ неї, визволивъ її зъ неволі, а теперъ и рідний батько не пізнавъ би її. А це хлопчикъ її — и взявъ ёго до себе на руки—вдався въ мене;—потімъ подивився въ вічі хлопцеві и каже мені:—могу завіритъ васъ, другий буде я!

«Боронь Бóже, думаю, щобъ удався такимъ поганцемъ!»

Бачить вправитель, що не запомігъ мині своєю річчю, отъ и звернувъ на друге, а Улянці звелівъ, щобъ подали ви́пити, заку́сити (а такъ було вже геть по обіді).

— Скажіть, москалю, ви всюді бували, що чували гарного на світі?—А самъ и зуби потихенько скалить: збрешешъ; мовъ, москалю, знаю я! — Бачу я, що німецька штүка, —и собі на сторонєць звертаю.

— Нічого, кажу, не чувъ; де вже намъ що чувати, москалімъ—отъ вамъ зовсімъ друге діло, ви всі сторони переїздили, поки не зопинілись въ насъ.

— Се я противъ того запитавъ васъ, що мой Улянка що-дня гризе мині голову, чи правда то, якъ одберуть одъ насъ мужиківъ, то я мушу зъ нею утікати въ свою сторону? Я, бачете, завіряю її, що хоча не буде панівъ, то хибá окрімъ насъ Німцівъ. Такъ я и спитавъ васъ, не чули, мовъ, чого небудь по сему ділу?—А самъ, проклятий, вже третю наливає мині якогось спотикачу и підморгує—уважъ, мовъ, москалю!

— Ні, кажу, що чувъ, те чувъ, а сего чувати нігдє не доводилось. Я чувъ, що, недавно десь, біля Москві хотіли нашкодить усімъ Німцїмъ, цілабъ то їхъ колонія завелась тамъ, та й розгадючились сучі.

— То, може, іншихъ якіхъ Німцівъ, а не такихъ, якъ би оцѣ я.

— Все еднаково, одвічаю, який ні є Німець, все вінъ Німець, такажъ невіра, — трóхи хибá мѣньша одъ жида.

— Брѣшете ви, москалю (гóді вже держáтись німецького зви-чаю!) ти бáчила, Уляно, якъ я молюся Бóгу? Лúчче, нíжъ вáшi глúпiі гóлови!—Та й грúкнувъ дверíма.

Після Уляна казáла мивí, що вінъ крiпко на мене росердився, мужикóмъ назвáвъ; я считáвъ, кáже, ёго хорóшимъ чоловiкомъ, такъ якъ вінъ твiй дiдько, та ще изъ москалiвъ.»

— Плюнь, кажú тобi ще разъ, Уляно, та вертáйся до насъ.

— Не мóжна, дiдечку, не мóжна; и дитiнни не оддáсть; тод що робити? Нехáй самъ кiдає.

Говорiли ми зъ нею ще де-объ-чiмъ; після Уляна замолилась до мене:

— Не осудiть мене, дiдечку, бiдноi, що рiдъ свiй осорóмила, навидуйтесь до мене, вінъ пересердитця и рáдий бúде вамъ.

— Судити тебе нi за що, небóго, а ходити до тебе не бúду, щобъ и въ вiчi не бáчити такого погáньця. Завертáй, кажú, коли лúчитця, до насъ: побáчишъ, якъ ми гáрно зъ Гáпкою живе-мó. — Та й простiвся зъ нею.

Не вспiвъ я дойти до хáти, братóва и вибiгла назúстрiчъ.

— Оцѣ якъ ви дóвго тамъ барiлись, — мабуть признались въ кавалёрствi. Щó вправитель вамъ казáвъ?

— Багáцько дé-чого наказáвъ, а найбільше жáлувався на васъ.

— Ой! жáлувався? якъ же? — тiльки на дочкú, чи й на мене?

— Эгé, та ще на однú васъ.

— Чiмъ же я ёмú не вгодiла?

— Тетяна вáша, кáже, — вінъ таки васъ Тетяною зве — не вмiє держáтись.

— Отъ бáчете, мамо, обiзвáлась Гáпка, — ви все на мене: и те не такъ, и дрúге недомáдú, а самi, вiдно, такажъ мужiчка, якъ би й дрúгi. Я хочъ въ панiі не лiзу...

— Постривáй, дурнáя!.. Кáжiть, Оéдоре, чiмъ я не вмiю дер-жáтись...

— »Не вмiє, кáже, та й гóдi; що хочъ робi! И плáттивъ на-шiвъ я iй, одiнетця, гiдко поглáнути, ступiть не умiє, швѣндяє якъ

шалёная. Тимъ боюся и вінчатись зъ Уляною—якъ-такі таку ма-тірть признати; черезъ неї и менé осміють». Ще просівъ менé, «чи не можете, мовъ, ви, моска́ль, приловчи́ти її, зна́єте, такъ по-моско́вськи — ви ба́гато де-чого ба́чили вь сві́ті». — Чому́, кажу́, не мо́жна...

— Отъ тобі й ліхо! А кажіть же, якъ би ви пораяли міні?

— Киньте усі ці паньські прициндали, надівте на себе му-жіцьку запаску, та зробітесь изъ Тетяни Ива́новни Тетяною; вправитель, ви зна́єте, не ду́же васъ шану́є. Їму́ ну́жна була Улянка, а ви на що здалися? Допаніли до того, що й хати під-месті не зумієте, — така зъ васъ пані!

Гапка тільки поглядає на мене: брешу́ я, чи такъ справді ка-завъ вправитель про ма́гірть?

— Добре жъ, О́едоре, нара́яли ви мені. Не жда́ла відъ васъ. Постійте, спитаю вь само́го вправителя, чо́го вінъ хо́че? їй Бо́гу спитаю, такъ у вічі й скажу́ — не побою́ся. Дочку́ зробивъ па́нією, а я на що́ бу́ду диві́тись? На́ що я роди́ла ту па́нію? Щобъ па-тінки їй підно́сить? и то́го не хо́чуть, — а щобъ зовсі́мъ зобі́лась му́жичкою. Не ді́жде вінъ — хочъ би й захоті́въ — щобъ я зо-всі́мъ спусти́лась сь глۇ́зду. На те, бачъ, дочку́ ёму́ оддала. Не проведу́ть менé. . Постійте, я про все роспитаю... Та й заспіва́-ла (Тіеі, ба́чете: чимъ вона́ не па́ні, коли ходи́ть вь сарахва́ні.) А ти, Га́пко, неду́же покара́йся моска́леві; неха́й вінъ дя́дко, та моска́ль, —у́міє и набре́хати и нау́скати. Ось, якъ роскажу́ впра-вителью, то вінъ вамъ дасть, —бу́дете зна́ти, якъ зну́щатись надъ бі́дною вдово́ю.

— Вотъ вамъ што-сь, матушка! а евто на што? — И указа́въ на ме́дадь. — Зна́ть не хо́чу всѣ́хъ ва́шихъ вправите́лей! пусть ко взду-мае́тъ погово́ритъ зо мною́! Зъ ва́ми тежъ нічо́го церемо́нитись, пони́въ я ва́шу фанабе́рію. А чо́му ви навча́ли Га́пку, щобъ дя́д-ка оби́гала, га́? Що́ я таке́е для васъ?

— Ба́зикайте тамъ собі! хра́брі ви усі такі моска́лі: кри́сь тамъ вь гарми́зі бі́ли, а сю́ди прии́шли лю́дьми ору́дувати.

— Та глۇ́пихъ ба́б на ро́зумъ наво́дити.

— Постійте, постійте, наведе́ вінъ васъ! — и ви́йшла зъ ха́ти.

Туди́ тобі, ду́маю, й доро́га, а не зъ хре́щёними гово́рити.

— Ні, Гапко, не буде пуття съ твоєї матері: бачъ, якъ дуже високо сіла, не зсáдшъ.

— Колибъ хочъ менé не займали!

— Не бійся: дядько хочá москáль, а буде тебе потро́ху рятувати.

И рятува́въ я її якъ умівъ; перепада́ло и на мо́го го́лову. Гарча́ла на мене брaтова, та не дуже я вважавъ на її о́страхи. Трохи не здуріла, якъ побáчила, що я приві́зъ изъ го́рода пла́хту и ви́нокъ. — »Ще ще ти відки́ль ви́копавъ? — не смій, Га́пко, на—діва́ти.« — Не бу́демо, каж́у, тебе й проха́ти — Го́ренько жъ моé! и за ма́тирь менé скóро не бу́дуть ма́ти. Стрива́й, я попрошу́ вправі́теля, щобъ вінъ ви́гнавъ тебе́ изъ моéї ха́ги; ла́даномъ накурю́, щобъ и не воня́въ злиде́ний твій духъ. Пе́рше зми́лувалася надъ нимъ: неха́й, думала, не заги́не въ тій Моско́вщині, а вінъ по сво́єму».

— Одчепися ти одъ мене (ми вже зовсімъ поми́рилися зъ нею, и я ставъ до не́ї озива́тися по старо́му звича́ю), а вправі́тель твій нічо́го тутъ не ве́де; розноси́лася зъ нимъ, якъ изъ пи́саною то́рбою! — Чо́го вже вона́ не виті́вала, щобъ одка́раскати́ся одъ мене, або́ запобі́гти ла́ски — не вда́валось: »відьма ти«, бу́ло тихе́нько її ска́жешъ (ажъ на са́ме ушко́), та й го́ді!

Ве́село ми зажи́ли зъ Га́пкою. Діжда́вся я, якъ брaтова піш-ла до кумі́въ своїхъ: — а ну́, каж́у, Га́пко, наді́вай лишъ пла́хту, поді́вимо́сь, яка́ ти бу́дешъ у ново́му наряді́?

Одя́глась мо́я небо́га, укві́чалась кві́тами: подиві́ся, каж́у, ще въ дзерка́ло. Погля́нула, усмі́хну́лася, а по́тімъ запла́кала.

— А́жéжъ мене́, дядечку, ду́рили й досі́, що я хоро́ша бу́ла у па́нськімъ пла́тті?...

— Та ще́ якъ ду́рили! поверні́ся сюди́... Га́рно. Про́йді́ся по ха́ті. — Про́йшла́сь пи́шно та пова́жно.

И отаку́ дівчину одда́ти я́кому́ небу́дь пога́нцеві́?.. Уля́на хоро́ша, та що́ вона́ проти́въ Га́пки! И та́кимъ брове́нятамъ зли́няти, и та́кому ли́чкові помарні́ти — за ві́що? що́ вона́ ко́му зроби́ла?.. Соба́ки ви, лю́де, коли погу́бите її!.. Гляди́, каж́у, Га́пко, щобъ тебе́ ма́ти не захо́пила. Та ти ще́ обі́щалася пі́сні заспи́вати: спи́вай мерщій. Заспи́вай оці́єї: »зі́йди, зі́ронько, зі́йди, я́сна».

Підхопивъ и я за нею, дарма що старій. Згадавъ и я свою лихую годину: такої й мині співала моя дружина, поки въ москалі не взяли. Чи тожъ и зъ небогою лѹчитця що-небудь недобрее?

— Годи, кажѹ, небого: здаѣтця, мати идѣ.—Побігла вона швиденько у хижчину, переділась, мовъ не вона увійшла въ хату.

— Ти де була? спитала мати

— У хижці де-сь-чимъ поралась.—Мати поглянула на неї якомсь недовіркувато—почула, мабуть, що тутъ єсть якась москѡвьська штука.

Поглянувъ и я на небогу.

— И оцѣ та Гапка, що недавно співала зо мною? Повилазило вамъ, пані, коли ви дѹмаєте, що дівчина кращає по-вашому наріжена!

Почавъ я зовсімъ клоніти Гапку на свою сторону. Чимъ умівъ і вгождавъ їй. Часомъ уривкомъ, а иноді и на всю нічъ, назбіраешъ дівчатъ до небоги.—Нехай, кажу, мати собі сь кумами та свѣхами гуляє, а ми по старому обичаю, та старіи наші звичаї згадаємо. Поввисенька хата назбіраѣтця, заспівѣють, потанцюють. Звеселіє моя Гапка: «оттакъ, дядечку, мині весело було, якъ ще Улянки не однявъ відъ насъ вправитель.» Ще жъ то, бачете, вона въ бідності тоді жила; тишивъ я її, молодѹю, поки й лихо не склалося.

Бачу—моя братѡва мѡтаѣтця на всі сторони: сѣгодні на той бѣкъ и завтра туди, изъ ярмалку та на ярмалокъ,—забула й про кумівъ—чогось дѹже приспичило.

— Спитай,—прошѹ я Гапки,—зачимъ твоѣ мати така клопотлива?

— Я питалась, та не признаѡтця: зась тобі, кажуть, тѣе знати.

— Потѣрпимо, кажѹ, небого, побачимо. Ажъ ось, черезъ скількись днівъ, везѣ братѡва якогось купця. Здогадався я трохи—зачимъ вона привезла єго, та не кажѹ Гапці.

Вхѡдить купѣць; нічого изъ себе чоловікъ, такий тихий, привітливий—видно недавно ще ставъ купцювати. Тільки й чути відъ єго: «якъ вамъ завгѡдно-сь, Тетяна-сь Ивановна, чегосѣ извѡлите, ми маѡ здѣся розуміємо.»—Брѣшешъ дѹмаю, все ти розумієшъ, та прикидуєся; знаємо вашого брата.

Гостивъ вінъ у насъ спідня, таки зачепивъ и менѣ.

— Ви, каже, извѡлили бувати въ Москѡвщині; тамъ купці кращѣ нашихъ, обикѡвѣно тѣмъ бѣльше уваги одъ начѣлства и умѣю-

чий народець, не то, што ми. Вота эфтакъ еслиби поближче къ нимъ.

— Нічого, кажú, и совáтись: тамъ и близько такіхъ не підпускають.

— Ушъ какъ-небудь помалéнечку про́ххали би-сь.

— Попрóбуйте, кажú, коли не йметé віри.

Ставъ прощáтись,—зъ нами ни словéчка, а все съ Тетяною Ивановною потихéсеньку; далі вже такъ и я почу́въ зъ Га́пкою.— »Остава́йтесь здорові, Тетя́на Ива́новна, не оста́вляйте насъ си́ротъ своїми великими мило́стями По живо́тъ свой не забу́ду васъ«.

— Не турбу́йте, господи́нь купе́ць: приверта́йте до насъ об́ь Різдві. Мо́же Богъ и помо́же. (А се бу́ло такъ въ Пили́півку. Приве́сла жъ ёго ли́ха годи́на!)

— Пони́маемо-сь, Тетя́на Ива́новна,—та й вийшо́въ зъ ха́ти.

По́тім зно́ву верну́вся, несе́ щось въ корзи́нці:—Оце́, ка́же, гости́нець Га́фії Петро́вні; зви́няйте, по бідности чимъ мо́гимъ, благово́лите приви́яти, зд́ся все здоро́вое, мо́жна съ-прили́чиємъ куша́ти.

Га́пка дивитця ёму́ въ ві́чі: якъ то мо́жна бра́ти одъ чужо́го чолові́ка?

— Не обі́жайтесь, озьмі́те, ошчасли́вте мене́; въ дру́гий разъ больше э́фтого привезу́.

— Возьмі́ жъ, дурна́, коли даю́ть, ажъ изві́ділія, вони вез-лі́, не для ко́го,—для те́бе.

Я підморгну́въ:—бері́ мовъ, Га́пко, пригоди́тця.

Взяла́ Га́пка. Поі́хавъ купе́ць.

— Чо́го се вінъ, ма́мо, приі́жавъ до насъ? за́питала́ Га́пка.

— А то́бі на́ що?.. за все по́вина дітямъ одві́чати? Хи́ба я не вільна при́нимати у се́бе благо́роднихъ люде́й? Мо́же й свáта-ти те́бе приі́жа́въ,—а вона́ и не зрозу́міла, тако́ї че́сти, гости́нця не захоти́ла бра́ти одъ тако́го чолові́ка; сама́, прости́ Го́споди, смі́-тя не сто́ить, а туди́жъ ще чва́нитця. Спра́вді то́бі, Га́пко, и зо-ставáтись мужи́чкою; дурна́, що й хлопочу́ за васъ! У дядька про́й-дісві́та все пере́няла...

— Не чи́пай ти мене́, коли́ ніхто́ не займа́.

— Чи ба, який панъ! що? то́бі кла́нятись бу́ду?

— Одчепі́сь, ще разъ кажú; чо́го се то́бі корти́ть?

— Я, Га́пко, — каж́у їй такъ, щобъ брато́ва нечу́ла, — зразу догада́вся, за́чимъ купе́ць при́зжавъ.

— Объ́ чимъ ти перего́ворюешъ зъ нимъ, га?

— То я їй ка́завъ, що ти зъ купце́мъ ни́шкомъ говори́ла (а самъ да́лебі нічого не чу́въ.)

— Провно́хавъ ся́кий-та́кий! чу́ткий, да́рма що на голо́ві зовсі́мъ ско́ро не бу́де воло́сся. Ще ка́же: «я кавале́рь.» Сі́мъ разъ наплюва́ла на твоє кавале́рство! Зля́калась тебе́!

— По́говори, по́говори ще до́вше!

— А я́къ то́бі, Га́пко, вподо́бався госпо́динъ купе́ць?

— Такъ со́бі ні се, ні те́; ка́юсь, що и взя́ла відъ ё́го фи́ги

— Да́й-лише́нь їх сю́ди, по́пробуе́мъ. — Згри́зъ я одну́ фи́гу, та́ка присо́хлая, — а ні́чого, каж́у, небо́го, мо́жна їсти съ при́личне́мъ, чи я́къ вінъ та́мъ ка́завъ?

Усмі́хну́лась Га́пка.

— Побачи́ли бъ ви, дядечку́, я́къ вінъ пи́льно на ме́не диві́вся, даю́чі фи́ги. Ще що́ ка́завъ? Я́кий я вамъ, ка́же, показав́ся на ви́дъ.

— Що́жъ ти ё́му одві́тила?

— Ми́ні сти́дно ста́ло самі́й ка́зати: спита́йте, каж́у, у ма́тері.

— Недола́ду, зовсі́мъ недола́ду, небо́го. Було́ такъ и рі́зня́ти: плю́гаві та гідкі́і, па́не купе́ць, — ще й усмі́хну́тись тро́хи. Неха́й би і́хавъ та роску́шувавъ, проти чо́го ска́зано. Коли́ дурни́й би — поду́мавъ, що се ё́го такъ хва́лять: бачъ, купці́ вь проти́вную сто́рону усе́ беру́ть: зві́ривъ на со́бі. Ві́лаявъ я одно́го, тако́гожъ купця́, а вінъ ми́ні — що́бъ ти ду́мала? а вінъ ми́ні: люблю́, ка́же, васъ, що ви по прости́ті се́рця зо мно́ю, — и подру́жились. А тепе́рь, Га́пко, тре́ба ди́ждати Рі́здва, — що́ вонó пока́же?

Жде́мо ми, не ди́ждемося Рі́здва, — вже й фи́ги по́ли, на здо́ровье купце́ві: — на си́лу ди́ждались. При́хала й Уля́на, спаси́би їй, навісти́ти насъ, — вь та́кихъ га́рнихъ са́няхъ зъ куче́ромъ каца́помъ, зовсі́мъ на па́нський ма́ніръ. Навезла́ бага́цько вся́кого празни́ково́го до́бра. Бала́каю зъ не́ю де́ обь́ чимъ; брато́ва ви́йшла зъ ха́ти: я и про́шу Уля́ни.

— Зробі́те, бу́дте ла́скові, обь́ чимъ бу́ду проха́ти.

— Кажі́ть, дядьку́.

— Оце́, каж́у ми́хо на Га́пчину го́лову скла́даєтця, ма́ти за купця́ свѣтае́ її, та Га́пка зовсі́мъ не вподо́бала ё́го (спита́й саму́ю);

приміла, щобъ зробила, аби не йти заміжъ зъ такого, а мати буде силувати. Чи не можна бѣ, Уляночко, ёго якъ-небудь?

— Дóбре коли не хоче, ніхтó не посміє її приневолити, — я скаж́у матері; не турбуйтесь, дядечку.

— Не бійся теперъ, Га́пко, Уля́на за тебе, не дасть вѣ обиду. А Уля́на була, звісно, дóбрая людина, саму́ її одурили — чимъ вона віна, що казали, повиньчають її. Випроводили Уля́ну, а купця немає; забарівся сучий, гостинці, ма́буть, наку́плює. На шостий чи на сёмий день Різдва́ поїхала братóва на той бікъ; не втерпіжъ їй ста́ло дожидати купця, му́сила сама́ навідатись до їх.

Оста́лись ми у-дво́хъ зъ Га́пкою. Я полізъ на пічъ, и тільки-що хотівъ помиркувати зъ Га́пкою, якъ зустрѣ́чати купця, коли щось сту́кає у двѣ́рі. — Піди, каж́у, подивися, хто тамъ такий може вра́жий купе́ць справді розминувся зъ ма́тірью — (а само́му дуже не хотілось злізати зъ пе́чи). — Не злізу жъ, думаю, хоть би тутъ де́сять купцівъ, а не тільки оди́нъ. Чую, хтось увійшо́въ у ха́ту й пита́є: — А ма́ти тво́я де, Га́пко? — Поїхали на той бікъ. — Ско́ро ве́рнетця?

— Ма́буть тамъ и заночу́ють: ба́чте, яка хуртові́на. А ви дяди́но, самі хиба́ при́їхали?

— Ні, не сама́: зо мно́ю, що бѣ ти зна́ла, Га́пко, и мо́ї пле́мники: привезла́, щобъ на тебе подивились, чудівну́ю такую; а ще ма́тері тво́й обіща́лась привезти їх. Идіть-лише́нь сюди́, хлопья́та!

Чую́, увійшли.

Еге! — це вже ин́ша яка́сь кумеді́я бу́де. Яка́жъ се, думаю, дя́дина, коли та́кимъ старѣ́чимъ вимовля́є? Подивився изъ-за пе́чі сто́ять хлопья́та; оди́нъ зъ їх де́ тобі хло́пець: та́кий блѣ́вась, що й жени́ти ёго пройшла́ годи́на: дру́гий справді́ молоді́й, пре-молоді́й. Дивлю́сь, очей не спускаю́, що́ то бу́де да́льше?

Попроси́ла їх Га́пка пра́мо си́дати за сти́лъ, щобъ попо́или та одогрі́лись. Дя́дина си́ла у образи́въ на по́куті; більши́й хло́пець коло не́ї, а ме́нший вѣ кінці́ сто́ла, такъ щобъ зру́чніше и вста́ти и походи́ти, коли тре́ба. Надало́ мині́ ли́хо зака́шляти.

— А хто тамъ та́кий у васъ ка́шляє? спита́ла несподі́вана дя́дина.

— Се ми́й дя́дко изъ моска́лівъ, ка́же Га́пка.

— Оце́ жъ бо, яка́ ти! и не сказа́ла, що́ тво́й дя́дко тутъ. Да́й лишъ, хочъ подивлю́ся на ёго.

— Вони не здужають тріхи, сказала Гапка, та й взяла її за руки. — Сидить, сидить, дякино чого вамъ такі турбуватись.

— Ні, сего вже не буде, щобъ я була у тебе и не бачила твого дядька, який вінъ тамъ. Вилізла изъ-за стола, и прямо до печі: — обізвітись, де ви тутъ?

Бачу, що прийшла до мене біда, — нігде дітись: ось де, кажуть, на самій черині! » Та й піднявся, а вона до мене лізе. Поцілуємось зъ вами, — якъ васъ звати? ми-такі, слава Богу, рідня, не чужіі.

— Оѳѳоромъ звѳтъ.

— А панотця вѳшого звѳли якъ?

Рідня, дѳмаю, а панотця не знає, якъ звѳти? та й зразу догадався, що вона недѳвно поріднилась съ братовою, якъ та вѳйшла вѳ лѳску вправѳтеля.

— Панотця, одвѳтую, Михайломъ звѳли.

— Отже поцілуємось, Оѳдоръ Михайловичъ. А я шабельницька паламарка; поріднилась зъ Тетяною Ивановною, та й приїхала навідатись до неї, а її доня ні слѳва про дядька. — Посварѳлась на Гапку: — ти вже вѳ мене! Тепѳрь пізнала васъ: ви парубкомъ такі гарні та моторні були. Ви не здужаете?

— Завѳдило, кажуть, вѳ животѳ.

— Еге, правду ви кажете, такъ якъ бѳ се и вѳ мене: дѳждалась мясива, лѳшку зѳла, и завѳдило. Почивѳйте собѳ: не разворушуйте себе.

Зѳзла зъ печѳ и зноу сѳла у образѳвъ: приглѳдився я до неї: старѳ-престарѳная, зовсѳмъ не похѳдить на дѳдину, якъ її звеличала моя Гапка.

Одвернулась якѳсь Гапка до мене, — я й питаю:

— Якѳ вона намъ рідня?

— Кумувѳли десь зъ матѳрью.

Велика, дѳмаю, рідня!

— А племѳники її вѳдѳля?

— Вона каже, що зъ Переѳслова.

— Гай-гай! зъ Переѳслова? Пдѳ лишъ, Гапка, бѳля їхъ порайся. — а вѳ самѳго животѳ вѳдъ рѳготу надривѳютьця.

Дивлюсь на племѳників паламарчинихъ: вони не абѳ якѳ були. Усѳлись за столѳмъ, дѳбре вправѳютьця, тѳльки подавѳй, Гапка! На-стѳвила имъ Гапка усѳго, печѳного, варѳного, трѳба було попѳштувати: хочѳ й незвичѳйно дѳвчинѳ, та щѳ маѳешъ робѳти, якъ

матері дома не має? Випила дядина, випивъ більший; прийшло́сь до меншого: тутпчки й ста́лось. »Я, ка́же, випью, тільки ви перше випейте.« Дівчина одка́зувалась, що вона зовсім не вжива́є. »Хочъ покошту́йте, хочъ до устъ піднесіть.« Мусила Га́пка підно́сить ча́рку до губівъ; панічъ випивъ, дру́гу, третю́, хоча́ не повні (куди́ ёму́ ще піти?), и Га́пка все підно́сила ча́рку до губівъ.

Ба́чу я, що хлопья́ звесели́лось тро́хи, та ще такі перемерзши бу́ло; жду, що бу́де да́льше, а воно́ пильно погля́дує на Га́пку. Прилігъ я на черині,—ще гірше оче́й не спуска́ю.

Вже подобідали; Га́пка піднесла їмъ горіхівъ: полуза́йте, просять; панічі взяли́сь за горіхи. Дядина, звісно, не їсть їхъ, бо зубівъ нема́є; більший панічъ, сі́дя коло не́ї, бере горіхи изъ тарілки, а менше́е ухитри́лось,—одмінокъ. Побачило, що Га́пка тутъ же бли́зько сидіть и луза́є собі горіхи, набра́вши въ жме́ню зъ тарілки, отъ воно́ візьме горішокъ, дру́гий, злуза́є, а по́тімъ, де́бъ зъ тарілки бра́ти, приве́рне, ніби ненаро́комъ, до Га́пчиної жме́ні, візьме відті́ль оди́нъ горішокъ, прида́вить злегесе́нька за па́льчикъ, швидко́нько злуза́є горіхъ, та й зно́ву до жме́ні и за па́льчикъ прида́вить.

Уміюче, ду́маю, хлопья́. Ще дивно́ мні ста́ло, що й Га́пка ніби сама́ те здо́вольє: якъ тільки вінъ до жме́ні, вона́ и да́є ёму́ горішокъ.

Довге́нько такъ луза́ли, а дядина, поі́вши и попи́вши гарне́нько,—звича́йно стара́, и засну́ла за сто́ломъ. Більший панічъ вста́въ и ка́же меншо́му: У насъ таба́ку недо́стача́є; поі́ду я лише́нь у дру́ге село́, куплю́ у ру́ського; ти посі́дь зъ дядино́ю, я ско́ро верну́ся; за́прігъ коня́чку и поі́хавъ. Оста́лось одно́ чудове́не хлопья́ зъ Га́пкою; про дядину́ нічого й ка́зати — якъ уби́та спить. Жду́ я, яку́ ще чудасію́ вики́не.

Хлопья́ сиділо́ одъ Га́пки, такъ що руко́ю бъ ї́ї досягті́, якъ би́ захоті́ло; та де́ тобі—бачъ, посоро́милось, поча́ло потро́шку підла́зити. А Га́пка хочъ и пі́де куди́, зно́ву сі́дає на то́му са́мому місці́. Підсу́нетця хлопья́ на мако́ве зерня́, та й зопі́нитця, про́бі отдыха́є одъ яко́го вели́кого діла, зно́ву підсу́нетця, такъ, мабу́ть, годинъ зо дві́ вовту́зилось; почервони́ло, заді́халось, та все бли́жче: ще на зерня́—и вмі́сті зъ Га́пкою.

Ой, школя́рі ви, школя́рі! дарма́ що у́читесь, а дурні́ естé! Чи такъ же ми, про́сті та те́мні коха́ли дівча́ть, якъ бу́ли молоді́ми?

Була въ мене чорнобрива,—побачивъ я її—вподобалась, зійшлася обѣе, поговорили що було на душі, безъ сорому признались, що полюбійлись, та въ правді щірості кохались, поки мині, безталанному, лобу не забрили. А вже не підсовувався до неї якъ сее хлопья. Пісьмєні та розумніі, а любити не вмієте: чи то у васъ на думці другєе, чи то ви підбиті и перелякані, любити боїтесь!?

Підсунулось хлопья, затрусилось, задріжало: »що се, думає, я наробивъ!« Гапка ні зъ місяця.—Эгє, думаю: та се вже йнша пісня.—Обнялись, пильно дивлятця другъ на друга въ вічі; потімъ опустили очі, знову подивілись та й ні слова.

Заворушилось, бачу, и въ тебе, хлопче, серце; не знаю якє вонό тамъ, а заворушилось. А якби це побачивъ тебе у такому виді твій начальникъ, якої бъ вінъ заспівавъ тобі—не знаєшь? Забувъ есі про школярську мўштру; оглянсь, ажєжъ ти на мужичку придивівся — хибá не грїхъ? Усе забувъ-есі!!

Забуло хлопья, що й дядько Гапчинъ на печі, и, мōже, все те бачить. Обнялись, підійшли до стола, схилилися на єго вкупці и дивлятця на образі. Святій знає, що въ їхъ на думці. А дядина спить підъ образами, нічого того не чє, не бачить—самá якъ образъ. Прокїнулась, поглянула на їхъ, ніби зраділа: »оцє, каже, Гапко, вибїрай изъ двохъ, когό хочешъ: обїдва мої племиники—котрого вподобаєшь? Якъ дасть за тобою вправитель 12 тисячъ, то й будешъ попадєю.«

Бачъ, куді стригає дядина: — розумва! Якáсь недόбра душа наговорила їй, що за Гапкою 12 тисячъ.

Заснула дядина знову почались лїбоощі, — не надивлятця. Вже бачу, хлопья пєрстїнь стягає зъ Гапчинихъ рукъ. Зняла Гапка пєрстїнь, оддає єму, а вонό-зраділо: »повікъ, каже, васъ не забуду, тільки не забувайте мене.—Ні, ніколи не забуду,—тихєсенько одказала Гапка. Эгє, думаю, се вже діло спражне діетця, и безъ дядька не обїдетця. Вже я почавъ прикладувати, якъ то про случай діло повести, — коли се лиха година несе купця.

Не узрїла єго Гапка, такъ и заставъ їхъ укупці. Почухався купєць, бачучи, що не про єго тутъ сирава.

— А Тетяни Ивановни нїту дома? питає.

— Зъ самόго ранку,—одвітила Гапка, почервонївши,—поїхали до васъ; ви, мабуть, розминїлись зъ ними!

Купецъ подивився на неї, усміхнувся якомсь недоладне:—вамъ, каже мой небозі,—тутъ гáрно и безъ мене,—окінувъ очіма хлопця, примівъ би ззівъ ёго,—звиняйте, щó я помішавъ вамъ,—позвольте жъ хоть цигáрочку вікурити въ вáшій хáті?—й ще разъ усміхнувся. Вийнявъ капшукъ, достáвъ цигáрку, закуривъ и ставъ кріпко ходити по хáті; разъ дéсять глядівъ на свої пáльці—а на їхъ усé дорогіі перстні; разъ дéсять виймáвъ часі, якъ не скáже: подивися, мовъ, дівчино, яко́го чоловіка цура́єся, паничá вподóбала, тільки й слáви щó паничъ, а го́лий якъ бубе́нь—на щóжъ то я?—Доку́ривъ цигáрки та й за ша́пку: »Проща́вайте! мнi тутá не місце!»

Гáпка, для звичáю, впрóшувала ёго посидіти, та не змогла. Зовсімъ бувъ вийшовъ, зно́ву верну́вся, несé фі́ги.

— Оце́ я візъ вамъ возміте: та зга́дуйте йнколи дóброго чоловіка, купця.

Гáпка стáла ра́ятись зъ паничёмъ—чи взяти їхъ, чи ні; вінъ, звiсно, учéний: чомъ не взяти? вся́кее, ка́же, да́йне б́лаго... Взя́ла Гáпка и поставила на столі.

Погляну́въ купецъ, здога́дaвся, щó ёго фі́ги б́уде паничъ їсти—блiсну́въ на ёго очі́ма:—проща́вайте, ка́же; якъ Тетя́на Ива́новна не зострі́нетця зо мно́ю, скажіть, щó я бiльше не при́їду». Сівъ у сáні, та бiльше вже купця й не бáчили.

Вели́ка дя́ка паничеві, щó черезъ ёго одна́дився купецъ; а са́мá Гáпка не посмі́ла б́ь відка́зати. Оста́лась Гáпка зно́ву—одна́ зъ нимъ. Поті́шились трóхи,—ко́ли нове́е ли́хо: бáчить Гáпка, панотéць идé зъ кро́пiломъ. Де тутъ ді́тись паничеві, а вінъ учiвъ ёго двiтину въ го́роді.

— Ли́хо мнi, ка́же: мнi б́ь слiдовало́ пе́рше побу́вати у панотця́, с́ь прáзникомъ поздрáвити,—а тепе́рь щó вінъ поду́мае?

— Дава́йте-лише́нь сю́ди, ка́же Гáпці, хлiбъ, ковбáси и сáло; я б́уду одбу́вати панотця́,—мо́же дя́диною одгово́рюсь якъ-не́будь.

Гáпка й ра́да: де їй, дiвчинi, одбу́вати панотця́! да́ла ковбáсь, сáла, грошеня́тъ трóхи. »По́райтесь, ка́же, паничу́, якъ вмі́єте.»

Ко́ли и панотéць въ хáту. Погляну́въ на паничá, здиву́вався, якъ вінъ тутъ опини́вся; зага́гáвавъ дя́къ, покро́пили свяче́ною водо́ю.

— А до ме́не жъ, пита́е панотéць, чомъ не заверну́ли? бáчте, якi вил...

Паничъ погляну́въ на дя́дину, трóхи не вiмови́ть:

— Самі бачете, отець Петръ, якъ її такую покинути?

— Знаю, знаю, каже панотець, та на ўхо ёму (Ганка після вішпала у паничѣ), глядїть, прихóдьте ночувати до мене, вамъ неприлично оставатись тутъ.

Одбулі панотця; вернувся старшій паничъ, навизь табаку, та гараздъ-такі веселій.

— Дурень, каже меншому, що остався тутъ: мене добре угостили у Івана; дочку ёго бачивъ.

А вінъ, бачете, зовсімъ кінчавъ науку, въ почоті бувъ въ панотцївъ, въ котóрихъ дóчки були, а малóму ще два годки зъ хвóстикомъ оставалося до попівства.

— Нічого, брате, и тутъ не скучавъ.

Прокинулася дядина, почали вечеряти, злізъ и я съ печі; погуляли ще трóхи паничї, поки не приславъ за ними панотець — а когó, ви думаєте, вінъ приславъ? Дочку (такá не хороша) и сина свого приславъ, щобъ уговорили їх, мовъ, до панотця ити ночувати. Більший зразу здався на прозьбу, а менший дуже, дуже змагався, не хотівъ ити. »Цілу нічъ, каже, бóду сидіти; мши спати зовсімъ не хóчетця«. Такі вгомонили ёго, — пішовъ, сердега, пильно подивився на Ганку: »завтра, каже, я знову прийдú.«

Осталась паламарка, а братóва не вертáлась. На другий день, чимъ світъ, прибігъ менший паничъ, та не заставъ вже дядини.

— Де дядина?

— Поїхала до-дóму, — я вже одвітивъ, бо Ганка поралась по хазійству.

— А щó, питаю ёго: васъ панотець такі дóбре вишколивъ, мабуть?

— Було усёго, каже, та я не дуже вважавъ, до васъ знову забігъ.

— И дóбре, кажú: чомъ вамъ и не посидіть тамъ, де внодóбалось.

Осталоя хлопья до самого вéчора, пообідзало зъ нами (я все боявся, щобъ братóва не захопила ёго), все тільки зъ Ганкою тишилось: стáне проти неї, дивитця її у вічі, довго дивитця, засмути́тця, а нічого не скаже. А тутъ прихавъ за нимъ старшій братъ: порá, каже, до-дóму (вони въ дядини празни́кували). Бачить воно́, що не теперъ, то въ четвёрт прийдетця кидати хату, де вперше спізна́ло лóбоощі, взяло́ся за картúзикъ та й прощáетця.

Одвернулось якоесь до Гапки, отдаю взятый у неї перстень: «возьміть, каже, назадъ, та не забувайте мене: може мині ніколи ен доведеться бачити васъ, а я васъ на віки, на віки... загину не забуду». Заплакало сердешне, мабуть чуло ёго серце, що ёму не видати більше Гапки, та й попленталось за братомъ. Вийшла Гапка проводити ёго, довго дивилась въ слідъ ёму; піднялось воню на саниахъ, погляділо въ-останне, а потімъ и не видно стало.

Разівъ зо три присилавъ вінъ поклінъ Гапці и дядьку-москалеві. Потімъ и чутка пропала про ёго, та й Гапки не було вже въ селі; зъ нею інше скоїлось. Де то вінъ вештаецця теперъ? Коли розумне та слуханне, може, поцпе де-небудь, оженившись на товстій пошівні... чи тожъ згадае Гапку-сироту безталанную? Легенько ёму дихать, вподобалось мині!

Остались ми у двохъ—я и питаю Гапки:

— А що, якъ тобі вподобалась ся вишкварка?

— Яка вишкварка?—самá ніби не догадуецця, —и зачервоніла.

— Меньший, кажу, поповичъ.

— Онъ подумайте, що буде, якъ матуся приїдуть? Скажуть ще, що я купця вигнала зъ хати.

Бачу, що на друге звернула моя Гапка, — нічого, думаю, и респітувати, — нехай тріхи одлігне на серці.

— Нехай, —кажу, —каже, що ти вигнала купця, а все купець більше не приїде: будемо якъ-небудь одбріхуватись.

— Якъ то можна брехати?

— Ну такъ скажи прімо, що вінъ опротівивъ тобі.

Стали дожидатись братові.

Опівночі вернулась злюща —презлюща, але гараздъ натомила, тимъ, мабуть, и не чіпала насъ; світомъ за те досталось, видно було, що вона приїхала прімо одъ купця.

— Оттакъ, каже Гапці: я тобі добро робила, а ти оддячила мині, добре оддячила!

Кленецця Гапка, що вона невинна, —мати не йме віри.

— Брешешъ сяка-такá! ще въ тебе бувъ якийсь панічъ, признавайся—бувъ?

— Хибá жъ я просіла ёго? Шабелницька паламарка, ваша кума, привезла їхъ: мині жъ її не проганяти.

— Знаю, що не проганяти; тимъ то ти зъ однимъ була така любязна.

— Вамъ неправду наказали.

— Егэ, тобі повірю, а не людямъ. Се все твій дядько підстроює такъ.

— »Ворчі, думаю, вража бабо, — колись перестанешъ.»

— Постій же, Гапко, ти менé разъ остраміла передъ людьми, а я тебе дéсять разъ. Побачимо, якъ буде рятувати дядько.

Поскакала до вправителя и до Уляни поради прохати, — але—спасибі їй—Уляна стояла за Гапку; ще гірше братова роззлилась.

Напала на мене: »ти, каже, збавивъ Гапку, и Уляну підводишъ щобъ йшла противъ мене! Побачимо, хто изъ насъ запацэ.»

И дні и ночі гризлися ми зъ нею, якъ собаки,—перестану не було. А чого вже не витерпіла та бідна Гапка,—на їй все ліхо окошилось! Оттакъ ми жили ажъ до літа. Пронеслась чутка, що панівъ спить приїде изъ Москви въ село жити. Дівне щось сталося зъ моєю братовою. Годі вже лаятись зо мною, похмұра ходить, часомъ погляне на дочку, усміхнётця якъ змія, на мене подівитця, заскрегоче зубами, якъ не скаже: —вчі, москалю, мою дочку, — побачишъ, що зъ неї буде!

А ми не вниваємъ зъ Гапкою, тішу її, молодію, якъ умію; збираю, коли лúчитця, дівчаты, співають небóги, и моїй небóзі весело.—Оце тобі, кажú, Гапко, щобъ пригадала коли небудь свого дядька: який, мовъ, бувъ, то бувъ, а все любивъ свою небóгу.—Тільки якъ зостанемося у двóхъ—скажú було їй:

— Ажéжъ твої мати щось недóбрее затівае.

Засмутитця Гапка й промовить:

— Вони давно вже щось дýже смутніі.

— Кріпко, кажú, держись, небóго; мóже ліхо якъ-небудь переїде, а сёрце моє чýе лихúю годину.

Одно́го дня ходила братова до вправителя; вернұлась весела, усміхаётця до дочкі и каже їй:« і велівъ молодій панъ, щобъ ти завтра надъ-вечóри прийшла до ёго.

Теперъ я зовсімъ догадався, чого вона така смутна була.

— Не йди, кажú, Гапко: пропадешъ, ні за віщо пропадешъ, хоть заховайся куді небудь, а не йди до пана.—А самъ намірився йти до Уляни, вблагати її, чи не мóжна ліха одвести.

Остався я одинъ съ братовою — Гапка кудись вийшла зъ хати — та й почавъ її дотпнати.

— Чи тобі, кажуть, не гріхъ? одну дочку згубила и до другої підбираєся. Схаменійся, прошу її, поки можна, бо дальше пізно буде; будешъ каятись, та не вернетця. Ти думаєшъ, я не знаю, на що панъ зве Гапку?

— А нащо? Тобі якé діло, на щобъ вінъ не звавъ; на те вінъ панъ, щобъ волю ёго вволіти.

— Побійся Бога, Тетяно, пожалій дитину, згадай мого покійного брата: — на те вінъ вчивъ дочку берегти? змилуйся надъ нею.

— А вона — милувала мене? Слухала, якъ я учила її жити, не гнушались благородними людьми? Усе на пакість мині робила, а недавно зовсімъ острамила. Коли не захотіла щастя, нехай пропадає.

— И за се їй пропадати? Оглянься кругомъ, розмисли, що скажуть про тебе люде, що на тимъ світі одвітишъ за рідну дочку?

— Ажéжъ вона думала (який врагъ їй наказавъ) вийти за мужика, опозорити мене, — такъ нехай же пропада; їй меншій соромъ буде, ніжъ остатись мужичкою. Ти думаєшъ, що я нічого не знала про те, чому ти її вчивъ, якіхъ пісень співала? Хай пропада! Хоч очима не побачу того сорому... Та й засміялась на всю хату, якъ шаленая засміялась.

— Пропадая душа! Відьма ти, думаю, відьма. Громадою буду прохати панотця, — якъ пропадешъ, — щобъ осиковимъ кілкомъ тебе простромити, а то ще зъ гробовища будешъ вилазити, та вчити дочку панувати.

Побігъ я мерщій до Уляни. Таки впрохавъ її, мою голубку, вступитись за Гапку. Впросі, кажуть, черезъ вправителя, нехай той панъ не нівечить дівчини; а поки-що, переховай сердешну, може вінъ утишится. Якъ визволишъ її, моя голубко, все Богъ простить тобі, чимъ інколи согрішила: спаси її. — Таки спасаю.

Такъ, днівъ черезъ скількись, кличе мене Уляна до себе.

— Не турбуйтесь, каже, дядечку: Гапку можна визволить, тільки нехай послухає мене.

— Що жъ тамъ такé? — питаю.

— Бачте, її давно вже вподобавъ нашъ лікаръ; вінъ на її женитця, коли захоче Гапка, и повезе съ собою у Київъ; тамъ у ёго своя домівка.

Не дуже, думаю, гарне, а все скоріше треба кінчати діло, бо неяситний панъ звелівъ, якъ би не було, знайти Гапку.

Звелá менé Уля́на зъ Га́пкою; вона́ її на́ инші́мъ се́лі пере-
ховала.

— А що́, кажи́, небо́го, на́ що-небу́дь ріша́йся: ми знайшли́ тобі чолові́ка,—ві́рве изъ па́ньськихъ ру́къ.

И слухати дядька не хоче, и нога́ми и рука́ми одверта́етця.

— Ви, ка́же, знамі́рились менé погу́бити;—та вь слéзи...

— Розсуді́, небо́го—яка́ до́ля тебе́ жде—Узя́въ и розска́завъ їй усе; Уля́на підтверді́ла.—Послу́хай, ка́жү, ще разъ дядька, не бу́дешъ ка́ятця.—И запла́кали усі.

Подума́ла Га́пка, погля́нула на сестру́.

— Спаси́бі тобі, ка́же, Уля́но, за рідну ла́ску: я йду́, за ко́го ви ска́жете.

Поеднали́ ми її за лі́каря.

Иду́чи до шлю́бу, призна́лась ми́ні мо́я небо́га:—Я вже, ка́же, по́кохала́.—Ко́го, мо́я голу́бка?—То́го ме́ншого пани́ча, що́ вь насъ бу́въ.

Вгада́въ я, що́ дала́сь їй та ви́шкварка.

— Та що́, ка́жү, сь то́го, що́ ти по́кохала́? шука́й тепе́рь ёго́! Мо́же вінъ рі́вноі собі шука́е; а ко́ли не забу́въ тебе́, ёму́ не по́зволя́ть сь то́бою одру́житись, та й ко́ли ще се бу́де? Мо́же ви сходи́лись міжъ со́бою, та не зійде́тесь на-віки.

— Ні́, одмовля́е: ніко́ли не забу́ду, хочъ вінъ и забу́де мене́!

Оттакъ́ я одру́живъ свою́ небо́гу и не ка́юсь, бо не те су́ка—ма́ти дба́ла їй. Ка́зйлася́, якъ почу́ла, що́ дочка́ повінчана́. И па́ні бь тепе́рь Га́пка, та не ра́діе ма́ти—чо́гось иншо́го хоті́ла. Одвезлі́ Га́пку вь Ки́ївъ Лі́карь—дякува́ти ёму́—шану́е її, якъ рідну дити́ну; вінъ изъ мужи́цтва ви́йшовъ вь лю́де, якъ мо́влять лю́де; годі́ть жі́нці якъ умі́е. Му́зйки тро́исто́і захоче́ послу́хати? му́зйка гра́е. Весе́ліхъ дівочі́х пісе́нь? ко́ли не лу́чатця співа́чки, чо́ловікъ заспи́ває, бо са́мъ ко́лись парубку́вавъ.—Та все не такъ ба́жало́сь....

Ко́ли ни наві́щу Га́пку, усе́ вона́ сумна́, старе́ зга́дуе, якъ тамъ ма́ти живе́ безъ не́й, якъ той живе́, що́ оби́цався її не за́бува́ти. »Не такъ, ка́же, ба́жало́сь.«

Де́ж то́го ща́стя шука́ти, скажі́те, лю́де? Усе́ поки́ну, піду́ ёго́ шука́ти для мо́єї небо́ги! У пі́сняхъ га́рно співа́ють, якъ па́-

рубокъ зъ дівчиною щіро покохався й одружився, дітокъ має, внуківъ дожидає. Дежъ ті щасливіі?... не бачу! Здається, зовсімъ їхъ немає міжъ нашимъ тёмнимъ наро́домъ.

Покохавъ и я дівчину—а де вона? Вернітєся, старії молодії годи!... Не вернутця: вже послідня волосіна сівіє на безталаній голові.

Зненавидівъ я братову; до сусіда впрохався віку дожити. А ще, щобъ ви знали, у братові підростає трєтя дочка, Парася; учить її братова по-своєму. Забігаю я до Парасі, якъ братова піде куді, назираю дівчину по-троху (їй ще сємий рікъ—колі й то повнихъ). Недавно бачивъ її: сидить малє на полу, щось корписає, одіте вь якєсь манатте; обнявъ я її, приголубивъ.

— Поглянь, кажу, Парасю, на мене. — Дивлюся, брови шнурочкомъ завязуютця, очі Гяпчині, пийшнее та цвітюче.

— На що тобі, думаю, ця врѳда, якъ вона тебє погубить! Кривє або сліпє уродилось би, та не пропало бь дарємне.

Обнявъ її, плачу та цілую, а воно нічого того не знає.

— На що ви, питає, дядечку, такъ дуже міцно цілуєте й плачете?

— На що?? О, колибъ ти виростало щасливее! виростало, лиха дівочого не знало!

Не здивуйтеся же, що москаль плакавъ—було чого. Та ще, бачете, відно мало вь москаляхъ били менє паліччямн, що плакати вмію!...

Михайло Чайка.